

ДОГОНВАЩИЯТ ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА (Макроикономически поглед)

проф. Иван Ангелов, член-кор. на БАН*

Задача на настоящата студия е да изследва две важни, може би между най-важните, измерения на догонващото икономическо развитие на България в началото на 21-вото столетие: икономическият растеж и конкурентоспособността на икономиката. Това изследване е **логично продължение** на множество наши разработки през последните 5-6 години, най-важни между които са Стратегията за догонващо икономическо развитие на България до 2020 година, Догонващото икономическо развитие на България – стратегия и реалности и Конкурентоспособността на българската икономика¹.

1. ДОГОНВАЩИЯТ ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ

1.1. Догонващо икономическо развитие

Догонващото развитие е сложен процес. Той зависи от цял комплекс вътрешни и външни условия. Няма гаранции, че всички тези условия ще бъдат налице в България през следващите години и десетилетия. И все пак, макар и много трудно, постигането на догонващо развитие е възможно и необходимо за интегрирането ни в ЕС.

Без интеграция в ЕС не е възможно догонващо развитие на България. От друга страна, без догонващо развитие не е възможна пълноценна интеграция на България в ЕС. Защото интеграция е възможна само между относително еднородни и равностойни икономически субекти. Между високо развити и слабо развити може да има поглъщане, но не и равностойна интеграция. Това зависи в най-голяма степен от нас. Сами трябва да създадем тези предпоставки в рамките на интеграцион-

* Икономически институт на БАН, e-mail: angelov_ivan@hotmail.com, тел.: 989-87-27.

¹ “Икономиката на България и Европейският съюз. Стратегия за догонващо икономическо развитие до 2020 година”. Икономически институт на БАН и Фондация “Фридрих Еберт”, София, ноември 2003 г., 354 стр.; “Икономиката на България и Европейският съюз. Догонващо икономическо развитие – стратегия и реалности”. Икономически институт на БАН и Фондация “Фридрих Еберт”, Издателство на БАН, София, декември 2006 г., 460 стр.; Конкурентоспособността – най-голямото икономическо предизвикателство пред България в Европейския съюз (Макроикономически поглед), в “Интеграция на България в Европейския съюз – предизвикателства на конкурентоспособността”, Икономически институт на БАН и Фондация “Фридрих Еберт”, София, 2005 г., сс.17-77. Пълните текстове на тези изследвания могат да се намерят в Интернет на следния адрес: www.iki.bas/Cvita/angelov/index.htm - с номера на публикациите 43, 58 и 71!

ната общност. Членството в общността ще ни улесни в решаването на тази сложна задача.

Някои колеги се съмняват в целесъобразността от подчертаване на догонващия характер на нашето икономическо развитие. Те може би смятат, че така страната ни се самообрича да догонва безкрайно другите по производство, структури, технологии, институции и никога да не се изравни или изпревари развитите страни.

Догонващият характер на Стратегията не е въпрос на прищявка¹. **Ние нямаме друг избор**, след като сме между последните в Европа по БВП на човек от населението, по производителност, конкурентоспособност, натрупвания в съвременен физически, човешки и интелектуален капитал, заетост, доходи и по всички важни икономически, технико-икономически, институционални, здравословни, научни, социални, екологични, санитарно-хигиенни и други показатели. Очевидно, който е последен, трябва да се движи по-бързо, за да догонва. Ние сме в Европа като географска територия, но не в социално-икономически смисъл.

Догонването означава намаляване на разстоянието между България и другите страни по най-важните икономически, социални и други показатели на развитието. По своето съдържание понятието “догонване” съдържа не само идеята за **сближаване** (намаляване на разликата), но и за **изравняване** с по-развитите общности от държави или отделни национални икономики. То не означава копиране на икономическите, социалните, институционалните, културните и други характеристики на по-напредналите страни. Характерът на догонването зависи от конкретните икономически, културни и други условия в съответната страна, от нейната народопсихология, от предпочитаните стратегически цели и от интензивността на развитието.

Ако скоростта на догонването е умерена, то може да трае десетилетия и да постигне скъсяване на изоставането от средните икономически и социални показатели на ЕС, но не изравняване. Този тип догонващо развитие се постига чрез мобилизиране на всички екстензивни и на част от интензивните ресурси на страната. Пример за такъв тип догонващо развитие са Гърция и Португалия след присъединяването им към Европейската общност. Подобен тип догонващо развитие са на път да демонстрират Китай, Индия, Бразилия и други страни в глобален мащаб през следващите десетилетия.

Ако скоростта на развитието е много висока догонването може да доведе до изравняване и дори изпреварване на средните показатели на общността и на някои по-напреднали от нас страни. Този тип догонващо развитие е възможен само чрез мобилизиране на екстензивните и интензивните ресурси на страната и създаване на икономика, основана на знанието. Япония демонстрира такъв тип догонващо развитие след Втората световна война. Ирландия показва, че то е възможно и в Европа при нейните уникални условия². Испания е на път да го докаже през близките го-

¹ Тук и в следващото изложение под Стратегия за краткост имаме предвид Стратегията за догонващо икономическо развитие на България до 2020 година.

² В България има лековати увлечения с призови за заимстване на ирландския опит в нашето икономическо развитие, без да се държи сметка за неговия уникален и неповторим характер. В корена на ирландската уникалност е комбинацията на подходящо географско разположение между Северна Америка и Европа, наличието на голяма ирландска диаспора във финансовите и други влиятелни среди

дини. Подобно догонващо развитие вече се постига и от някои западноевропейски средни и малки страни членки на ЕС – Белгия, Дания, Холандия, Австрия, Швеция, Финландия, Норвегия.

Големият въпрос е дали България притежава или може да създаде в бъдеще такива условия и да постигне пълна мобилизация на ресурсите! Засега е рано да се правят подобни прогнози. Това, което може да се каже сега с достатъчна степен на достоверност, е, че ускорено догонващо развитие на България е възможно само като член на ЕС. То е немислимо извън общността.

Алтернатива на догонващата стратегия е изпреварващата стратегия на развитие. При сегашната и очертаващата се в обозримото бъдеще ситуация у нас поставянето на изпреварващи стратегически цели за близките години и десетилетия на макроикономическо равнище би било авантюра. България може само да пострада от формулирането на такива нереалистични стратегически цели и произтичащата от тях политика. Това би напомняло за пародийната политика на “Китайския скок”, имитирана безуспешно у нас в началото на 60-те години на миналото столетие. За изпреварваща стратегия на икономическо развитие в България може да се мисли едва след няколко десетилетия, при условие, че повечето от сегашните ни слаби изходни позиции междувременно са преобразени в силни и е постигнато успешно догонващо развитие¹.

Догонващият характер на стратегията на макроикономическо равнище не изключва наличието на изпреварващи елементи в нея. Тя дори **предполага поставянето на изпреварващи стратегически цели в отделни области**, където това е реалистично – в така наречените ниши. Успешното догонване дори изисква изпреварващо развитие в някои области в сравнение със страните, които са пред нас. Не е възможно нито е желателно всички отрасли и подотрасли на икономиката да се развиват еднакво бързо и да догонват равномерно през следващите години и десетилетия.

Традиционните ще се развиват по-бавно, някои от тях ще затихват и дори изчезват, а модерните ще растат с високи темпове. Ще се появяват нови продукти и подотрасли, които ще се развиват още по-бързо. Така ще се модернизира отрасловата и най-вече продуктовата структура на икономиката. Без изпреварващо развитие в отделни перспективни области на подотраслово и фирмено равнище едва ли е възможно догонване на по-напредналите икономики на макроравнище. Това също означава, че догонването не се свежда до копиране.

Понятието “догонващо развитие” е по-точно и по-богато от понятието “ускорено развитие”. Всяко догонващо развитие е ускорено, но не всяко ускорено

на Северна Америка и либералната вътрешна икономическа политика. И всичко това в условията на ирландското членство в тогавашната Европейска общност. Постигането на такава уникална комбинация и повтарянето на ирландския модел у нас не е възможно. Показателно е, че Гърция, Португалия и Испания не успяха да повторят ирландския модел, макар че също го желаеха и разполагаха с по-благоприятни условия от нашите.

¹ За подробности виж “Догонващо икономическо развитие на България – стратегия и реалности”,... сс.13-33.

развитие е догонващо. Средногодишен прираст на БВП от 4 или 5 процента е ускорено развитие, но то не е догонващо ако догонваните страни се развиват с 3,0-3,5%.

Догонващото развитие предполага продължително изпреварване на ЕС и понапредналите страни с 2,5-3,5 пъти по-високи темпове на развитие за скъсяване на разликата с тях по най-важните икономически и други показатели. В противен случай разликата ще остане каквато е сега.

На 15 юни 2007 г. беше представена за публична дискусия разработката “Стратегия за ускорено икономическо развитие на България. Доклад за Президента”. Той е подготвен от група специалисти с научен ръководител ст. н. с. д-р Митко Димитров.

На с. 153 авторите обясняват своя подход за характеризирание нивото на икономическо развитие на България. Те **приемат критерия 10 хил. дол. на човек от населението**, без да се интересуват от относителното ниво на икономическото и социалното развитие на България спрямо общността на страните членки на ЕС. Те дори възразяват срещу така наречения “сравнителен подход за определяне на целите и разположението им във времето” (с. 153), което е намек за нашия подход, без да ни цитират, и продължават: “При такъв подход не можем да поставим постиженията в сравнителен план като цел, защото не знаем дали другите страни също няма да провеждат активна политика и къде ще бъдат в края на периода” (с.153).

Това не е научен аргумент. Нито пък е аргумент от чисто практическа гледна точка. **Ние сме длъжни да знаем какво правят другите страни от ЕС** и да се стремим да го правим като тях и дори по-добре от тях. Ако не го правим, се самоизолираме и самообричаме на опасни самозаблуди. Самото понятие за икономическа общност, особено за най-развитата интеграционна общност – ЕС, каквато светът познава, предполага много висока хармонизация в политиката и практиката на икономическото, социалното и всякакво друго развитие. В такава обстановка не е възможно и не е допустимо страна член, каквато е България, да не знае и да не се стреми да знае как се развиват другите страни членки. Нещо повече, по силата на интеграционните ангажименти ние сме длъжни да провеждаме съгласувана икономическа политика и да хармонизираме в най-висока степен стопанското и друго законодателство.

В икономическата област засега има пълна хармонизация в паричната, митническата, енергийната, екологичната и друга политика на страните членки. Има обща Централна банка във Франкфурт и обща валута. **Расте хармонизацията и в другите области** – данъчна, доходна, социална, здравеопазване, образование, наука, инфраструктура, конкуренция, защита на потребителите, санитарно-хигиенна, ветеринарна и т.н. От няколко години съществува пакт за стабилност и растеж. Общата стратегия от Лисабон (март 2000 г.) беше актуализирана, разширена и конкретизирана (март 2005 г.). Всички страни членки са задължени да представят в Европейската комисия и да изпълняват 7-годишни оперативни програми по най-важните направления на дейност. Общият пазар се развива все повече и в областта на услугите. Интеграционните процеси напредват в ширина и дълбочина. В тази обстановка е несериозно да се оправдаваме с непознаване на намеренията, политиката и резултатите от развитието на другите страни членки.

Такъв самоизолационен подход е погрешен. Не е възможно дадена страна да се определя като повече или по-малко развита извън контекста на развитието на другите страни от Общността. Всяко понятие за степен на икономическо развитие и темпове на растеж е относително. То придобива по-ясно съдържание само когато равнището и темпът на развитие на една страна се сравнява с равнището и темпа на друга страна или група страни¹.

Освен това, **понятието “развита страна” е динамично.** С развитието на европейската и световната икономика то също се променя в количествено и качествено отношение. Преди 50-70 години БВП на човек от населението от 3-4000 щатски долара е било доказателство за доста висока степен на икономическо развитие, докато сега е превишено от много слабо развити страни, без това да им дава основание да претендират, че са развити. Инфлационните процеси също играят тук важна роля.

Още по-абсурден е такъв изолационен подход за България като член на ЕС, където традиционните граници между държавите и техните икономики все повече избледняват до пълното им изчезване. развитието на България не може да се оценява извън контекста на развитието на другите страни членки и на Общността като цяло. Такъв интеграционен подход е приложен в нашата “Стратегия за догонващо икономическо развитие на България до 2020 година”, публикувана през 2003 година.

Заслужава да се отбележи, че в препоръчанията от нас в Стратегията сценарий Е (от общо 6 сценария) оценяваме, че към 2020 г. БВП на човек от населението по паритетни стандарти може да достигне 18 968 евро (виж с. 82), а в доклада на споменатата група експерти е записано 19 870 евро към 2020 година, т. е. почти същото. При такова разстояние във времето подобна разлика е нищожна.

Там обаче не се споменава нищо за наличието на почти идентична дългосрочна цел за БВП на човек от населението, публикувана в нашата Стратегия през ноември 2003 година. В науката е задължително **всяко сериозно изследване да прави творческа инвентаризация на публикуваните до момента изследвания** по съответния проблем от други автори, да стъпи на достигнатото и да продължи по-нататък или да се разграничи аргументирано от тях. Това е **желязно етично правило,** което не е спазено от авторите на въпросния доклад. Като се чете този доклад се остава с впечатление, че до сега у нас не е работено по тези проблеми и че те са първопроходците. Това не е вярно. Налага се пълно затъмнение за всичко писано по тази тема в България от други автори.

Както вече споменахме, въпреки че има почти пълно съвпадение между препоръчаната от нас и от тях цел – БВП на човек от населението към 2020 г. – около 19 000 Евро, докладът на колегите мълчаливо заобикаля този факт. **Разликата е, че ние сме го публикували преди 4 години** и те знаят за неговото съществуване, защото разполагат с нашите публикации.

Тълкуването на това число (около 19 000 евро) е едно, ако е изолирано от развитието на другите страни членки и от ЕС като цяло, както е сторено от колегите, и

¹ Ако се прилага подходът на авторите на доклада, които не желаят процесите у нас да се съизмерват с процесите в другите страни членки на ЕС, може да се повярва на изявленията на нашите управляващи политици, че България е най-бързо развиващата се страна в Европа и между реформиращите се икономики. Това обаче не е вярно. Виж в т. 1.4, таблица 4 и бележките под линия № 16.

съвсем друго, ако се оценява в контекста на Общността, както е направено в нашата Стратегия. Според нашия подход това би било около 50-55% от очакваното средно ниво на Общността към 2020 г., ако средногодишният прираст на БВП от 2001 до 2010 г. при тях е 2,0%, а от 2011 до 2020 г. 2,5%, а при нас 5,5% за целия период¹. А 5,5% средногодишен растеж в продължение на 20 години би бил изключително постижение на България. В нашата стратегия го наричаме – на границата между възможното и невъзможното.

Прилаганият от нас догонващ (сравнителен) подход е по-богат по съдържание, по-строг и дава възможност за много повече и по-верни разсъждения. При нашия подход не може да се направи подвеждащият извод, че към 2020 г. “България ще бъде развита страна с висок доход на населението и ефективна икономика” (с. 153 от доклада), след като сме два пъти по-ниско от средното за Общността и 3-4 пъти по-ниско от най-развитите страни членки. Това означава, че и тогава ще сме между последните в ЕС и че ни предстои много дълъг път, за да достигнем средното ниво на Общността. Затова е преждевременно към 2020 г. да храним илюзии, че сме развита страна с високи доходи и ефективна икономика. Не бива да се забравя, че с времето се повишават изискванията за понятия като “развитост”, “високи доходи” и “ефективна икономика”. Изолационисткият подход на обсъждания доклад позволява такава самозаблуда.

От това пък следва, че **подходът за догонващо развитие е по-правилен от подхода за ускорено развитие без съпоставки с другите страни членки**. Защото, както посочихме по-горе, не всяко ускорено развитие е догонващо. Зависи как се развиват другите страни членки на Общността. А ние не можем да си затваряме очите какво става при тях! Подходът на въпросния доклад означава, че авторите му не смятат за необходимо да следят процесите в другите страни от Общността. Недостатъкът на такъв подход е очевиден.

1.2. Стратегическо целеполагане за догонващ растеж на БВП

В нашата Стратегия за догонващо икономическо развитие на България са разработени **шест сценария за растежа на БВП на човек от населението** от 2001 до 2020 г. и след това – само като ориентир за размишления – до 2050 година². В постройката на сценариите се допуска широко ветрило от възможни варианти – от песимистичен – през умерен – до оптимистичен. Това са икономически сценарии, обусловени от вътрешната икономическа, социална, институционална и друга политика; от наличието или липсата на политическа и друга стабилност; а също и от външната (балканска, европейска и глобална) среда. В зависимост от наличието или липсата

¹ Т.е. толкова, колкото е било нивото на Гърция при присъединяването ѝ към Европейската общност през 1981 година. С такова относително ниво почти 40 години по-късно едва ли е достатъчно България да се характеризира като “развита страна с висок доход на населението и ефективна икономика” (с. 153 от доклада на колегите).

² “Икономиката на България и Европейският съюз. Стратегия за догонващо икономическо развитие до 2020 година”... сс. 81-87.

на тези предпоставки допускаме вариации на растежа между 3,0 и 5,5% средногодишно (виж табл. 1)

Таблица № 1

Сценарии за растежа на БВП на човек от населението

	Сценарии	2000	2005	2010	2015	2020	2030	2040	2050
	ЕС-15-БВП на човек в евро	21996	24286	26814	30337	34324	43938	56245	72000
1.	България-сц.А- БВП на човек в евро	6500	7535	8736	10127	11741	15778	21205	28497
2.	България-сц.Б-БВП на човек в евро	6500	7909	9622	11707	14244	21085	31210	46196
3.	България-сц.В-БВП на човек в евро	6500	8100	10095	12580	15677	24346	37810	58719
4.	България-сц.Г-БВП на човек в евро	6500	8296	10588	13514	17247	28094	45763	74543
5.	България-сц.Д-БВП на човек в евро	6500	8496	11104	14512	18968	32399	55341	94527
6.	България-сц.Е-БВП на човек в евро	6500	8496	11104	14512	18968	29457	41552	55842
	ЕС-15=100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1.	България-сценарий А - в % към ЕС	29,6	31,0	32,6	33,4	34,2	35,9	37,7	39,6
2.	България-сценарий Б - в % към ЕС	29,6	32,6	35,9	38,6	41,5	48,0	55,5	64,2
3.	България-сценарий В - в % към ЕС	29,6	33,4	37,6	41,5	45,7	55,4	67,2	81,6
5.	България-сценарий Г - в % към ЕС	29,6	34,2	39,5	44,5	50,2	63,9	81,4	103,5
6.	България-сценарий Д - в % към ЕС	29,6	35,0	41,4	47,8	55,3	73,7	98,4	131,3
7.	България-сценарий Е - в % към ЕС	29,6	35,0	41,4	47,8	55,3	67,0	73,9	77,6

Пояснения: В сценария – еталон на ЕС, допускаме средногодишен прираст на БВП на човек от населението за 2001-2010 г. 2%, а за 2011-2050 г. - 2,5%.

Сценарий А за България е построен на основата на 3% средногодишен прираст на БВП на човек от населението за 2001-2050 година.

За сценарий Б допускаме 4%, за сценарий В 4,5%, за сценарий Г 5,0% и за сценарий Д - 5,5% средногодишен прираст на БВП на човек от населението за 2001-2050 година.

Сценарий Е е построен с допускаме за 5,5% средногодишен прираст на БВП на човек от населението за 2001-2020 г.; 4,5% за 2021-2030 г.; 3,5% за 2031-2040 г. и 3,0% за 2041-2050 година.

Изходните данни за 2000 г. са ползвани от публикация на Виенския институт¹. Те са в евро по паритетни курсове от същата година. Данните за следващите години са по изчисления на автора в постоянни паритетни курсове. Приема се нулев растеж на населението в ЕС и в България. Известно е, че това може да повлияе повишаващо на този показател, но като се има предвид, че по-малкото население с влошени качествени характеристики ще влияе негативно върху прираста на брутния продукт, не внасяме допълнителни корекции в показателя.

Сравненията с нивото на ЕС се правят по състава му от 15 страни членки. Известно е, че след присъединяването на 10-те страни през 2004 г. средният показател за ЕС-25 спадна чувствително (със 7,2%), поради голямото население на новите страни членки (около 75 млн. души) и скромният им дял в обема на БВП спрямо този на ЕС (около 4,5%). Ново спадане с още 7% настъпи през 2007 г. след присъединяването на България и Румъния поради още по-ниските им равнища по този показател при общо население около 30 млн. души².

¹ L. Podkaminer et al. Transition Countries in 2002: Losing Steam. WIIW, July 2002, p.34

² Намалването на общия среден показател за Общността в резултат на разширяването от 15 до 27 страни членки води до изкуствено повишаване на относителното равнище на България по БВП на човек от населението, което не е наша заслуга. Използването на ЕС-15 като база за аналитични цели позволява да се отстрани влиянието на този външен административен фактор.

Таблица № 1 съдържа сценарии за възможния растеж на БВП на човек от населението в България и в ЕС **Това не са икономически прогнози а целеполагащи сценарии** в зависимост от вътрешната икономическа, социална, институционална и друга политика, а също и от външната (балканска, европейска и глобална) среда. Сценариите следва да се оценяват на фона на увеличението на БВП в ЕС до 2020 г., а след това – само като ориентири за размишление – до 2050 г.

За ЕС допускаме средногодишен прираст от 2% до 2010 г., както постъпват и други анализатори¹. Макар че Европейският съвет в Лисабон прецени през март 2000 г., че БВП в Общността се очаква да нараства с около 3% през следващите години². **За 2011-2020 г.** очакваме средногодишен прираст за ЕС **2,5%**, както постъпват и други анализатори³.

Освен това предполагаме, че **ЕС ще съумее да се възползва от три нови фактора с фундаментално значение** за ускоряване на бъдещия растеж: въвеждането на обща валута, доизграждането на единния вътрешен пазар и източното разширение. Това дава основание да се предполага, че растежът през 2011-2020 г. ще бъде поне с 0,5 процентни пункта по-висок от този през първото десетилетие. В продължението на сценариите условно приемаме, че този умерено висок темп ще се запази и през следващите десетилетия, когато ще действат с пълна сила и нови или допълнително разгръщащи се фактори – развитие на информационно-комуникационните технологии (ИКТ), на биотехнологиите, нанотехнологиите, новите източници на енергия, екологично чистите технологии, новите материали.

1.3. Условия за догонващ растеж по различните сценарии

Сценариите в таблица № 1 са съставени на основата на няколко групи аргументи:

Първо и най-важно – **предлаганата политика в приоритетните направления** на дейност във втората част на Стратегията, а също и в нейното продължение – за догонващото развитие, публикувана през декември 2006 година. Предлаганите идеи за стопанска политика могат да въздействат върху динамиката на растежа до към 2020 година. Трудно е сега да се предлага стопанска политика, която да е актуална след 15-20 и повече години. Бъдещата обстановка в България и в ЕС може да се промени до неузнаваемост, а с това и потребностите за адекватна икономическа политика. След 20 и повече години държавата може да разполага и със съвсем нови, по-ефикасни инструменти на макро- и микроикономическата политика.

Посочените величини за годините след това до 2050 г. целят да дадат само представа за възможна перспектива на нашето развитие в контекста на развитието на ЕС. **Те целят да покажат колко сложен и продължителен ще бъде процесът на догонване.** Още повече, че постепенното икономическо сближаване е възможно, но

¹ L. Podkaminer et al. ... p. 34.

² EU, Presidency Conclusions. Lisbon European Council, March 2000, p. 2

³ G. Kolodko, Globalisation and Catching-up. From Recession to Growth in Transition Countries. Ottawa, May 2001, p. 26.

не е сигурно. Анализът на световния опит в глава II (сс. 25-60) на Стратегията е достатъчно показателен.

България има възможност за една или друга динамика на догонващо развитие, но при неправилна икономическа политика, както беше през 90-те години на миналия век, е възможна стагнация и дори допълнително изоставане през следващите години и десетилетия. Продължението на сценариите след 2020 г. не е нищо повече от една илюстрация колко лошо и колко добро може да бъде нашето бъдеще. Изборът е на българския народ.

В постройката на сценариите съзнателно **допускаме широко ветрило от възможности** – от песимистичен през умерен до оптимистичен. Изключваме обаче драматичен развой на вътрешните и международните събития с катастрофални последици за икономиката.

В най-лошия случай в рамката на сравнително нормална среда растежът в България през следващите години и десетилетия може да бъде **около 2,5-3,0%**, т.е. почти както очакваме за ЕС-15. Ако такъв темп е задоволителен за високо развити икономики като западноевропейските, за българската той е неблагоприятен поради ниската изходна база и голямото изоставане от ЕС по БВП на човек от населението. При еднакъв относителен прираст годишният абсолютен прираст ще бъде много по-малък. В този случай България ще запази сегашното си относително ниво спрямо ЕС, а абсолютното изоставане ще нарастне. Безперспективността на този сценарий е очевидна.

При 4,0% средногодишен темп на прираста на БВП, т.е. почти 2 пъти по-бързо от ЕС-15, към 2020 г. България ще достигне 41-42% от неговото тогавашно ниво по брутен продукт на човек от населението, а към 2050 г. около 64%. Това е с 29 процентни пункта по-малко от Португалия, с 42 процентни пункта по-малко от Гърция и с 55 процентни пункта по-малко от Испания в 2006 година¹. Такъв темп на прираста на БВП за много дълъг период от време сам по себе си е добър, но не и за България. Неговото постигане предполага голяма мобилизация на всички национални ресурси, нормално функциониране на пазарите и ефикасно държавно управление. Постигането на такъв продължителен темп на растежа е възможно за 20-годишен период, но трудно за 50 години.

При 4,5% средногодишен темп на прираста на БВП, т.е. два пъти по-бързо от ЕС-15, към 2020 г. България би достигнала около 46% от неговото тогавашно ниво по БВП на човек от населението, а към 2050 г. около 82%. Този резултат за 2050 г. би бил с 11 процентни пункта повече от сегашното (2006 г.) ниво на Португалия, с два процентни пункта по-малко от сегашното ниво на Гърция и с 15 процентни пункта по-малко от сегашното ниво на Испания. Такъв средногодишен темп на прираста на брутният продукт за 20 години е трудно постижим, но е в границите на възможното, а за 45-50 години е невъзможен.

При 5,0% средногодишен темп на прираста на БВП, към 2020 г. България би постигнала около 50% от тогавашното ниво на ЕС-15 по БВП на човек от населението, а към 2050 г. би се изравнила с него. Това, разбира се, не означава изравняване

¹ На базата на ЕС-25=100.

по качество на живота¹. Такъв средногодишен темп на прираст на brutния продукт за 20 години би бил изключително постижение за България. При сегашните ни представи за нашия икономически потенциал и начина на неговото използване, дори със значителни подобрения, това не дава основания за увереност в реализма на задачата. Ако обаче се направят големи пробиви в прилагането на нови технологии, по-пълно използване на работната сила, много по-високо качество на човешкия капитал, институционални, управленски, организационни и други подобрения, които подробно са описани във втората част на Стратегията (с.с. 148-340) и във втората част на нейното продължение – “Догонващо икономическо развитие на България – стратегия и реалности” (с.с.188-426), такава динамика на растежа може да се окаже в границите на постижимото на хоризонта на 2020 година. За по-дълъг период от време това не е възможно.

При 5,5% средногодишен темп на прираста на БВП, към 2020 г. България би постигнала около 55% от тогавашното ниво в ЕС-15, а към 2050 г. би го превишила чувствително. Такъв средногодишен темп за 20 години е **на границите между възможното и невъзможното**. Той е постиган у нас в миналото, но при съвсем различните условия на централното планиране. Поддържането на 5,5% средногодишен темп от 2001 до 2050 г. в България е категорично невъзможно.

И накрая, един по-раздвижен сценарий, който съчетава висок оптимизъм за първите 20 години (5,5% средногодишен темп на прираст) с повече реализъм за следващите десетилетия – постепенно затихващ средногодишен темп на прираста, който достига 3,0% за 2041-2050 г. В този случай до 2020 г. се повтаря сценарий Д, но към 2050 г. се допуска достигането на 77-78% от тогавашното ниво на ЕС-15. Ако това стане може да се счита, че към средата на столетието България е постигнала **относително изравняване с ЕС-15** и плътно приближаване до ЕС-27 или ЕС-28 по този показател. Това би било изключително постижение!

Водени от съображения за реализъм и от опита на десетки страни в Европа и други региони на света по дългосрочния икономически растеж, **приемаме като най-реалистичен** така наречения раздвижен сценарий (вариант Е). Той съчетава висок оптимизъм за първите 20 години с повече реализъм за следващите десетилетия.

В този случай към 2020 г. се постига около 50-55% от очакваното тогава ниво на ЕС-15 и към 2050 г. – около 75-80%. Това наричаме относително изравняване с ЕС. Постигането на тези цели предполага почти идеални вътрешни и външни условия. Те са **на границата между възможното и невъзможното**. Защото наличието на такива идеални условия е малко вероятно.

¹ Качеството на живота зависи от цял комплекс икономически, социални, институционални, екологични и други условия. Дори ако вземем само икономическите условия, те се предопределят от многогодишни натрупвания на човешки, интелектуален, физически, институционален и друг капитал, способен да произвежда голяма маса БВП в продължение на поредица от години, а не от размера на brutния продукт през дадена година. Ирландия например изпревари средното ниво на БВП на човек от населението в ЕС и дори във Великобритания, но все още не се е изравнила с тях по качество на живота. Качеството на живота е по-сложен и по-комплексен показател.

По този сценарий в рамките на 5,5% средногодишен темп на прираста на БВП до 2020 г. имплицитно са отграничени два подпериода с различен темп на зададения прираст. Първият – 2001-2010 г. със средногодишен темп между 6 и 8% и вторият – 2011-2020 г. с темп 4,5-5,0%. В рамките на първото десетилетие за първата му половина е необходим средногодишен темп 8-9%, а за втората половина – 6-7%. Повисокият темп за първото десетилетие е възможен главно поради по-ниската изходна база в началото на периода и мобилизацията на свободната национална енергия през годините преди и непосредствено след присъединяването към ЕС.

1.4. Растежът на БВП през 2001-2006 година¹

Задачата ни с настоящия анализ е да установим как се е развивала българската икономика през 2001-2006 г. в контекста на очертаните в Стратегията цели на растежа. Това личи от таблица 2:

Таблица 2

Индекси на БДС по икономически сектори и на БВП

(проценти)

Сектори и показатели	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001-2006 средно год.
1. Селско и горско стопанство	100,3	105,5	97,7	102,3	90,5	98,1	-1,00
2. Индустрия	104,1	104,6	105,7	104,1	104,7	108,3	5,25
3. Услуги	104,7	105,1	104,7	105,7	108,3	106,1	5,77
Общо БДС по базисни цени	103,9	105,0	104,2	104,8	105,3	106,0	4,87
БВП по пазарни цени	104,1	104,9	105,0	106,6	106,2	106,1	5,48

Източник: НСИ, Статистически справочник 2006 г., с. 207 и Статистически справочник 2007 г., с. 208.

Резултатите са очевидни. Това е далеч по-ниско от предвидения в стратегията средногодишен прираст между 6 и 8% за първото десетилетие и още по-ниско от заложените 8-9% за първите пет години.

Главният извод е също очевиден. През първите шест години на времевия хоризонт на Стратегията българската икономика се развива по-бавно от необходимото за постигане на 50-55% от нивото на ЕС-15 по БВП на човек от населението към 2020 г. и 75-80% към 2050 година. Това е **тревожен първи сигнал**, от който трябва да се направят съответни изводи. Най-голямо е изоставането в селското стопанство. По-високи са темповете в услугите и индустрията. Най-голям е потенциалът за растеж в тези два сектора, но не се използва. Ако приемем като база имплицитно пре-

¹ За растежа през 2001-2005 г. виж "Икономиката на България и Европейският съюз. Догонващо икономическо развитие – стратегия и реалности". ... сс. 33-45.

поръчания в Стратегията средногодишен темп на прираста за първата половина на десетилетието – около 8,5%, през изминалите шест години растежът на БДС е бил около 57%, а на БВП около 65% от потенциално възможния и необходимия темп.

Растежният потенциал на икономиката се използва незадоволително.

Допълнителна светлина за **анатомията на изоставането по икономически растеж** може да се получи от изменението на физическия обем на БВП по компоненти на крайното използване (виж таблица 3):

Таблица 3

Индекси на физическия обем на БВП по компоненти на крайното използване

(проценти)

Показатели	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001-2006 средно год.
БВП	104,1	104,9	105,0	106,6	106,2	106,1	5,48
Крайно потребление	104,4	103,6	105,9	105,4	105,3	106,5	5,18
- Индивидуално потребление	104,6	103,4	106,3	105,3	105,5	107,1	5,37
- Колективно потребление	102,9	106,0	103,1	106,8	104,1	101,7	4,10
Бруто капиталобразуване за основен капитал	123,3	108,5	113,9	113,5	123,3	117,6	16,68
Външнотърговско салдо:							
-Износ на стоки и услуги	110,0	107,0	110,7	112,7	108,5	109,0	9,65
-Внос на стоки и услуги	114,8	104,9	116,4	114,5	113,1	115,2	13,15

Източник: НСИ, Статистически справочник 2006 г., с. 215 и Статистически справочник 2007 г., с. 212

Средногодишният прираст на **крайното потребление** за 2001-2006 г. е бил далеч под очертания в Стратегията потенциал.

Брутокапиталообразуването за основен капитал е било най-важен източник за растежа. Формално то е било над очертания в Стратегията потенциал за растеж на БВП, но като имаме предвид ниската изходна база, изоставането на другите елементи на вътрешното потребление и лошото състояние на наличните дълготрайни материални активи, през този период икономиката имаше нужда от още по-висока норма на натрупване и инвестиране в основен капитал. Нормата на натрупване за основен капитал през 2006 г. е била 26,2%, а нормата на инвестиране 31,5%. Като се има предвид, че в Стратегията препоръчваме за 2010 г. норма на натрупване 26% и норма на инвестиране 31%, България е достигнала тези ориентири. Въпросът е дали рязкото повишение на двете норми през 2005 и 2006 г. ще продължи и през следващите години. Още по-важно е каква ще бъде ефективността на натрупването.

Външната търговия продължава да бъде неблагоприятен фактор за растежа. Здравословният догонващ растеж изисква изпреварващо нарастване на износа пред вноса на продукти и услуги, т.е. чист износ. При нас е обратното. За шестте години на анализирания период средногодишният прираст на вноса изпреварва прираста на

износа с 3,5 процентни пункта. През първата половина на 2007 г. разликата между прираста на износа и на вноса е още по-голяма в полза на последния. Чрез преодоляване поне на част от това изоставане в чистия износ може да се постигне чувствително повишение на интензивността на растежа.

Допълнителна светлина за използването на потенциала за растеж у нас дава сравнението с прираста на БВП в другите ЦИЕ страни (виж таблица 4):

Таблица 4

Растеж на БВП в България и другите ЦИЕ страни

(проценти)

Страни и региони	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001-2006 средногод.	БВП в 2006 г. към 1989 г.
ЦЕ и балтийски страни								
Чехия	2,5	1,9	3,6	4,2	6,1	6,1	4,1	129
Естония	7,7	8,0	7,1	85,2	10,5	11,4	8,8	145
Унгария	4,3	3,8	3,4	4,6	4,1	3,9	4,1	134
Латвия	8,0	6,5	7,2	8,5	10,2	11,9	8,7	113
Литва	7,2	6,8	10,5	7,0	7,5	7,7	7,8	106
Полша	1,2	1,4	3,9	5,3	3,6	6,1	4,5	158
Словакия	3,2	4,1	4,2	5,4	6,1	8,3	5,2	137
Словения	2,7	3,5	2,7	4,4	4,0	5,2	3,6	139
Средно претеглено	2,5	2,5	4,0	5,2	4,8	6,2	4,2	142
Югоизточна Европа								
България	4,1	4,9	4,5	5,7	6,2	6,1	5,2	100
Хърватия	4,4	5,6	5,3	4,3	4,3	4,8	4,8	105
Румъния	5,7	5,1	5,2	8,5	4,1	7,7	6,1	113
Средно претеглено	4,7	4,9	4,6	6,9	4,8	6,4	5,4	104
Средно претеглено за всички страни в преход	4,3	4,0	5,8	6,7	5,8	6,9	5,6	105

Източник: EBRD, Transition Report Update, May 2007, p.64

Сравнителният анализ на основата на таблица 4 потвърждава изводите от анализа в таблици 2 и 3. Заедно със Словакия **България е на пето място по средно-**

дишни темпове на прираста на БВП в групата на ЦИЕ страни членки и кандидати за членство в ЕС¹.

Сравнена със страните от ЦИЕ с еднакво с нашето ниво на развитие (по БВП на човек от населението), ние сме на последно място. Средногодишният темп на всички трансформиращи се икономики за 2001-2006 г. е бил 5,6%, а в България – 5,2%. Малко по-ниски темпове от нашите имат само страните с 2,0-2,5 пъти по-висок БВП на човек от населението, което е нормално – Чехия, Словения, Унгария.

Резултатите от сравнителния анализ са неблагоприятни за нас и по другия обобщаващ показател – **достигнато равнище на произведения БВП в 2006 г. в сравнение с предреформената 1989 година**. Централноевропейските и балтийските страни общо са достигнали 142% от предреформеното си равнище (а Полша – 158%), съседна Румъния 113%, Хърватия 105%, а България 100%. Сърбия е достигнала 64%, а Македония – 91%, въпреки войните и икономическите блокади на които бяха подложени след разпадането на Югославия. Независимо от тежките сътресения след разпадането на СССР, страните от ОНД са достигнали 94%, а всички реформиращи се икономики, взети заедно – 105%, т.е. по-високо от България.

Този анализ дава основание за два важни извода. Първо, България е една от най-бавно развиващите се страни от ЦИЕ по време на пазарната трансформация. Други реформиращи се икономики от региона при по-неблагоприятни условия са постигнали равни или по-добри резултати от нашите. **Второ**, България се развива далеч по-бавно от необходимия минимум за постигане на успешно догонващо развитие. С такива темпове към 2020 г. можем да постигнем около 45% от тогавашното равнище на ЕС-15, вместо 50-55% по препоръчания от нас сценарий Е. Ако продължим разсъжденията си по-нататък в десетилетията, изравняването ни с ЕС по БВП на човек от населението ще се отложи с едно-две десетилетия. Това ще има сериозни икономически, социални и политически последствия за България.

Резултатите не са достатъчно благоприятни и по отношение на средните показатели за ЕС по БВП на човек от населението (виж таблица 5)

¹ Ние делим със Словакия петото място по средногодишни темпове на растеж, но всички тези страни ни превъзхождат значително по БВП на човек от населението, което прави постигането на висок темп по-трудно. Словакия ни превъзхожда с 24,4 процентни пункта по БВП на човек от населението спрямо средното за ЕС-25. Само Румъния е почти на същото равнище - с 0,6 процентни пункта по-високо от нас през 2006 година.

Ако анализираме темповете на растеж на всички страни от ЦИЕ и от ОНД през 2006 г., ще установим, че по-висок от нашия темп са имали 17 държави, а в две (Чехия и Полша) е бил равен на нашия. Следователно, заемаме 20-то място от общо 29 страни (виж EBRD, Transition Report Update, May 2007, p.64).

Още по-показателно е растежът да се оценява за по-дълъг период. Фактите и тук не са в наша полза. По степен на възстановяване на производството в 2006 г. спрямо предреформената 1989 г. България е на последното 11-то място между европейските реформиращи се икономики, членки или кандидати за ЕС. Ако включим и държавите от ОНД сме на 19-то място по този показател от общо 29 страни (виж EBRD, Transition Report Update, p. 64).

Таблица 5

БВП на човек от населението в ЕС и България

(проценти)

Страни и региони	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ЕС-25	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ЕС-15/ЕС-25	108,6	108,3	108,0	107,6	107,2	107,0	106,6
България/ЕС-25	26,3	27,7	29,4	30,9	31,9	33,5	35,3
България/ЕС-15	24,2	25,6	27,2	28,7	29,8	31,3	33,1

Източник: Интернет страница на Евростат**Пояснения:** Данните са по паритетни стандарти

По понятни причини БВП на човек от населението на България е малко по-висок в сравнение с ЕС-25, отколкото спрямо ЕС-15. Повече внимание обаче заслужава средногодишната стъпка на догонване (сближаване)¹. Виж таблица 6:

Таблица 6

Стъпка на догонване на ЕС от България по БВП на човек от населението

(процентни пункта)

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001-2006 средногод.
Стъпка на догонване на ЕС-25	-	1,4	1,7	1,5	1,0	1,6	1,8	1,5
Стъпка на догонване на ЕС-15	-	1,4	1,6	1,5	1,1	1,5	1,8	1,5

Източник: Изчислено по данните от таблица 5.

От 2001 до 2006 г. България се сближава средногодишно с ЕС-25 и с ЕС-15 с 1,5 процентни пункта. Това се дължи главно на ниските темпове на растежа в ЕС, а не на високите темпове в България (виж таблица 7).

Ако темповете на растежа в ЕС бяха нормални – 2,5-3,0-3,5%, стъпката на сближаване щеше да бъде още по-малка. При 1,5 процентни пункта стъпка на сближаване България се нуждае от 30-35 години от сега нататък, за да постигне относително сближаване с ЕС (75-80% от тяхното равнище). При евентуално повишаване на темповете на растежа в ЕС и запазване или намаляване (което е вероятно) на нашите темпове през следващите десетилетия този срок ще се удължи до 45-50 години.

¹ Стъпката на догонването (сближаването) е измерител на интензивността на догонването на по-напредналата страна от по-изостаналата по съответен икономически или друг показател. В технически смисъл тук под стъпка на догонване разбираме средногодишното намаление на разликата по БВП на човек от населението в процентни пункта между догонващата страна (в случая България) и догонваната страна (в случая ЕС).

Таблица 7

Темпове на прираст на БВП в ЕС и България

(проценти)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001-2006 средногод.
ЕС-25	3,9	2,0	1,2	1,3	2,4	1,8	3,0	1,95
ЕС-15	3,8	1,9	1,1	1,2	2,3	1,6	2,8	1,82
България	5,4	4,1	4,9	5,0	6,6	6,2	6,1	5,48

Източник: Интернет страница на Евростат и Статистически справочник на НСИ, 2007 г. с. 212.

Още по-точен измерител на интензивността на догонването е разликата в **средногодишния прираст на масата на БВП** между догонващата и догонваната страна. С други думи, трябва да се повишава съдържанието на един процентен пункт прираст. Действително сближаване е възможно едва **когато размерът на абсолютния прираст на БВП у нас се изравни и превиши абсолютния прираст на БВП в страните от ЕС** и особено най-развитите между тях. За това са нужни много години на натрупване на човешки, интелектуален, физически, институционален и друг потенциал. Ако по темпове на прираст на БВП през последните шест години ги изпреварваме три пъти, по абсолютна маса на годишния прираст на човек от населението изоставяме неколkokратно.

1.5. Догонването на ЕС по БВП на човек от населението се усложнява

Преодоляването на изоставането от ЕС ще изисква много време и огромни ресурси. **За относително изравняване на България с ЕС по БВП на човек от населението** по препоръчания от нас сценарий в Стратегията, като се имат предвид и абсолютните годишни прирасти на БВП на човек от населението, **ще са необходими поне 50-60 години**¹. Както вече посочихме, ако сегашният бавен темп продължи ще е необходимо повече време.

Ниският растеж в ЕС и привидно високите темпове в България през последните години се използват за **прибързани изводи по сроковете на догонване**. Сериозните анализатори обаче не правят дългосрочни заключения въз основа на краткосрочни конюнктурни резултати. **Още повече**, като се има предвид, че икономическият

¹ Изследване на Европейската комисия прави опит да установи колко време е нужно на новите членки от централна Европа и страните кандидати да постигнат 75% от равнището на ЕС-15 по БВП на човек от населението ако запазят темповете си от 2004 година. Оказва се, че България се нуждае от 40 години ако поддържа очаквания си темп 5,0% от 2004 година (виж European Commission, European Economy, Key Structural Challenges in the Acceding Countries: The Integration of the Acceding Countries into the Community's Economic Policy Co-ordination Process, Brussels, July 2003, p. 10). В действителност годините ще са повече, защото 5,0% средногодишен темп, макар и трудно постижим за дълъг период, при максимална мобилизация на националната енергия и идеални вътрешни и външни условия е възможен до към 2020 г., но не е постижим за период от 40 години.

растеж на ЕС през следващите години и десетилетия няма да остане на сегашното равнище. Това се потвърждава от сериозните стратегически анализи и от решенията на Европейския съвет през последните години. Подказва го и икономическата логика.

Не са изключени и изненади през следващите десетилетия, които могат да смутят икономическото развитие на страните от ЕС. Една от тях е **очертаващата се криза на ипотечното кредитиране в САЩ, която се отрази** и върху стабилността на банковата система във Великобритания и смути силно доверието вътре в европейската и световната банкова система. Особено в областта на междубанковото и другото кредитиране. Едва ли е нужно да се напомня за изключителното значение на доверието във финансовата общност. Някои американски и западноевропейски специалисти са разтревожени от възможността за разширяване и задълбочаване на кризата до края на тази и особено през следващата година.

ЕС има стратегия, известна като **Стратегията от Лисабон** за превръщане на общността до 2010 г. в най-динамичната и конкурентоспособна, основана на знанието икономика в света, т.е. **да достигне и изпревари САЩ**. Някои най-важни количествени показатели на тази стратегия са представени в таблица 8.

Таблица 8

Равнище на устойчиво развитие в ЕС и САЩ

Показатели	ЕС-15	ЕС-25	САЩ	цел за ЕС 2005 г.	цел за ЕС 2010 г.
1. БВП на човек (ЕС-15=100)	100,0	91,2	140,3
2. Производителност на труда (ЕС-15=100)	100,0	93,1	121,6
3. Процент на заетост - общо	64,4	62,9	71,2	67,0	70,0
4. Процент на заетост - жени	56,0	55,1	65,7	57,0	60,0
5. Процент на заетост –възрастни работници	41,7	40,2	59,9	..	50,0
6. Разходи за научни изследвания - % от БВП	2,0	1,9	2,8	..	3,0
7. Ценови равнища (ЕС-15=100)	100	96	113
8. Емисии на въглероден двуокис (индекс към базисна година = 100)	97,1	91,0	113,1	..	92,0
9. Енергоемкост на икономиката	191	210	330

Източник: European Commission, Facing the Challenge. The Lisbon Strategy for Growth and Employment. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok, Brussels, November 2004, p. 48

Пояснения: БВП на човек от населението и производителността на труда са по паритетни стандарти. Производителността на труда е изчислена като произведен БВП на заето лице. Възрастни работници са тези над 50 години. Данните за ЕС-15, ЕС-25 и САЩ в първите

три колони са за 2003 г. с изключение на редове 7, 8 и 9, които са за 2002 г., а в последните две колони – съответно за 2005 и 2010 година.

Професионалистите вече знаят, че **изпълнението на тази стратегия не е възможно до 2010 година**. Политиците също го знаят, но се въздържат да го признаят открито. БВП на човек от населението в САЩ през 2006 г. е с 47 процентни пункта, а производителността на труда с 33,5 процентни пункта над равнището в ЕС-25. ЕС изостава от САЩ по използване на работната сила, а също и по разходите за научни изследвания. От 300-те най-мощни компании в света по информационни технологии 74% са на САЩ, а от 300-те компании с най-големи разходи за научни изследвания 46% са на САЩ. САЩ изостават само по някои екологични показатели, но и засега нямат намерение да ги изпълняват, макар че напоследък има някаква промяна в официалната политика под силния вътрешен и международен натиск.¹

Конкурентните позиции на ЕС са **застрашени все повече и от азиатските страни** – до сега Япония, а напоследък Китай и Индия. В доклада на комисията Кок се признава, че все повече китайски стоки имат близко качество до европейските при многократно по-малки производствени разходи. Посочва се също, че постигането на целите на ЕС за 2010 г. се затруднява допълнително от присъединяването на 10-те по-бедни страни през 2004 година. Този неблагоприятен ефект се засили след присъединяването на България и Румъния в началото на 2007 година.

Докладът на комисията Кок постави въпроса: **”Трябва ли да се снемат целите от Лисабон за 2010 година?” И отговаря категорично – НЕ!** (с. 12). Дават се и сериозни аргументи за това. “Конкурентоспособността не е сух икономически показател, непонятен за хората от улицата. Той поставя диагноза за състоянието на икономическото здраве на държавата или региона. При сегашната ситуация ясното послание трябва да бъде: ако искаме да запазим и подобрим нашия социален модел, трябва да се приспособяваме. Не е късно за промяна. Във всеки случай статуквото не е решение”. И по-нататък - “Правителствата и особено техните ръководители не трябва да се огъват пред критичните си отговорности. **Поставен е под въпрос просперитетът на самия Европейски модел** (курсивът е на автора – И.А.)” (сс.-44-45).

Тази позиция на авторите на доклада е разбираема. Защото **БВП на човек от населението не е надежден показател за качеството на живота**. Обстоятелството, че САЩ отчитат с 47 процентни пункта по-висок БВП на човек не означава, че тяхното население живее с толкова по-добре от европейското. Коефициентът Джини в ЕС е доста по-нисък, отколкото в САЩ, т.е. доходната диференциация в Европа е по-малка и разпределението на доходите по-справедливо. САЩ вече изразходват за военни цели 630 млрд. дол. (4,0-4,5% от годишния БВП), което европейските страни не правят и нямат намерение да правят².

¹ European Commission, Facing the Challenge. The Lisbon Strategy for Growth and Employment. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok, Brussels, November 2004

² Само за войната в Авганистан и Ирак САЩ изразходват годишно около 70 млрд. долара. Средногодишните разходи на страните от ЕС за отбрана са под 2% от БВП.

САЩ заделят ежегодно десетки милиарди долари за космически експерименти в далечния космос, резултатите от които може да се проявят след десетилетия. Те предоставят ежегодно десетки милиарди долари като военни и граждански помощи на други страни. Недостатъците на БВП като измерител на качеството на живота се дължат и на други причини, на които не е нужно да се спираме тук.¹ За по-пълна характеристика на системата от показатели, описващи качеството на живота на хората, виж Стратегията, сс. 77-131.

ЕС ще развива своя Европейски модел в съответствие с новите световни реалности, без да копира американския. По този въпрос заслужава внимание докладът на австрийския учен К. Айгингер.²

Важни уточнения по съдържанието и изпълнението на стратегията от Лисабон бяха направени на сесията на Европейския съвет през март 2005 година. Тотално е ревизирана Програмата от Лисабон, която беше разширена и задълбочена под новото название "Relaunching the Lisbon Strategy: a Partnership for Growth and Employment, Council of the European Union, Brussels, 23 March 2005"³.

Едно е ясно. **ЕС няма алтернатива, освен да приеме предизвикателството на САЩ**, защото е поставена под въпрос съдбата на Европейския социален модел, а и на самата общност. Този модел се цени високо в Европа както от народите, така и от всички значими политически формации. С него Европа като цяло превъзхожда САЩ по качество на живота на своите граждани, независимо от по-добрите им икономически и технологични показатели. Запазването и развитието на Европейския социален модел при съвременните условия обаче изисква бързо догонване и дори изпреварване на САЩ по икономически, научни и технологични показатели.

ЕС има потенциал да постигне такава стратегическа цел. Това няма да е лесно, като се има предвид технологичният аванс на САЩ пред Европа, но е възможно. Някои от малките европейски страни вече приближават САЩ по производителност и конкурентоспособност⁴. Остава същото да направят и големите страни, най-вече Германия, считана за икономически локомотив на общността.

¹ По някои аспекти на този проблем виж Стратегията за догонващо развитие, сс. 77-79).

² Carl Aiginger, Coping the US or Developing a New European Model – Policy Strategies of Successful European Countries in the Nineties, Geneva, 23 February 2004

³ Политическите решения на Европейския съвет от март 2005 г. за осъвременяване на Стратегията от Лисабон бяха последвани от други по-конкретни решения на Съвета, а също и от множество оперативни указания на Европейската комисия, експертни разработки на служители на комисията, а също и от външни експерти. Те са публикувани под специална рубрика в интернет страницата на Европейската комисия.

Един от резултатите на тази преориентация е задължението на всички страни членки да разработват оперативни програми за различни области на икономическото развитие за 2007-2013 година. Това прави и България. Една от тях, изработена от Министерството на икономиката и енергетиката, е озаглавена "Оперативна програма. Развитие на конкурентоспособността на българската икономика 2007-2013 г.", София, март 2007 г. (виж интернет страницата на Министерството на икономиката и енергетиката).

⁴ През 2006 г. Норвегия изпревари САЩ по производителност на труда на заето лице, а Белгия, Ирландия и Австрия се приближават до нея. По производителност на труда на отработен човекочас САЩ са изпреварени от Норвегия, Белгия, Ирландия, Франция (виж интернет страница на Евростат).

България е твърде малка, за да влияе върху хода на това състезание между световни икономически гиганти¹. Ние ще бъдем само консуматор на последствията от него и трябва да приспособяваме по съответен начин стратегията си за развитие.

От горното произтича **важен извод за България – задачата ни по догонването се усложнява**. Стратегията на ЕС по растежа на БВП и повишаването на конкурентоспособността през следващите десетилетия трябва да е и вероятно ще бъде – **повече да се бърза**, за да се достигне и изпревари САЩ. Със скромния си икономически и технологичен потенциал България трябва да догонва мощната икономика на ЕС, поставила си не само догонващи, но и изпреварващи ориентири. Това е трудно да си го представим и още по-трудно – да го постигнем.

Ако ЕС ускори темповете си на развитие, България трябва да ускори още повече своите, за да го догонва в рамките на определен времеви хоризонт, примерно към средата на настоящото столетие. Това изисква радикална промяна в политиката за бъдещото ни икономическо развитие. В противен случай догонването ще се отложи за по-далечни хоризонти с произтичащите негативни стратегически последици. Българското общество и политическите среди все още не си дават сметка за това гигантско стратегическо предизвикателство!

Както вече посочихме по-горе в т. 1.2., в препоръчания сценарий “Е” на Стратегията за догонващо икономическо развитие на България до 2020 година (с. 81-85), застъпваме тезата, че средногодишният растеж на БВП на човек от населението за 2001-2020 г. може и трябва да бъде 5,5%, (при 6-8% за първото десетилетие и 8-9 за първото петилетие), 4,5% за 2021-2030 г., 3,5% за 2031-2040 г. и 3,0% за 2041-2050 година. При такива темпове **към 2050-2060 г. България би могла да постигне относително сближаване с тогавашното равнище на ЕС по БВП на човек от населението**. Този сценарий беше изработен преди четири години, когато не се знаеше как ще се изпълнява Стратегията от Лисабон.

1.6. Нови стратегии за догонване от Европейския съюз и България

От казаното следва, че се очертават **две нови неблагоприятни ситуации** в икономическото развитие на България и на ЕС, които налагат промени в техните стратегии за развитие:

Първо. Вместо препоръчания в нашата Стратегия за България средногодишен прираст на БВП през първото десетилетие 6-8% (и за първата му половина 8-9%), фактическият средногодишен темп е **около 5,5% за първите шест години на десетилетието**. И то с посредствено качество. Растежът се дължи предимно на внос (при голям дефицит в търговския баланс и текущата сметка), а не на по-голямо и конкурентоспособно вътрешно производство и ефективен износ в резултат на структурна и технологична модернизация. Значителна част от повишението във вътрешното потребление пък се дължи на трансфери на работещи в чужбина българи, които са деликатна и силно чувствителна променлива.

¹ По данни на Световния икономически форум по паритетни стандарти България има символичните 0,12% от световния БВП през 2005 г.

Но картината е дори още по-неблагоприятна. Действителният внос и истинското отрицателно търговско салдо е по-голямо от официално отчитаното, поради масови нарушения на правилата за внос и неговото деклариране. Наши приблизителни оценки и доверителни анкети с ръководители на големи частни компании установяват, че през последните 10-15 години се декларира не повече от 70-75% от действителния внос в България. Възможно е тази оценка да е дори оптимистична. В резултат на това, а и на други причини, **действителният БВП, а може би и неговият растеж е по-малък от официално обявявания.**

В обратна посока действа сенчестата икономика, достигнала застрашителни размери – според някои оценки 20-30% от официалната. Ако това е дори частично вярно, анализите за икономическото развитие на основата на официални данни **са твърде условни.** Да не говорим за разпределението на новопроизведените блага!

В резултат на всичко това уж има прилично висок растеж, но той не се проявява в реалните разполагаеми доходи на преобладаващото мнозинство от хората. Благата се разпределят в полза на съвсем малка новозабогатяла прослойка от населението. Това изостря допълнително социалната поляризация. В такива условия не е възможен траен догонващ конкурентоспособен растеж.

При сегашната икономическа политика България трудно може да разчита на повече от 5,0-5,5% средногодишен прираст на БВП през втората половина на десетилетието. Дори и това е под въпрос. И то при почти същата ниска база, ниско качество и несправедливо разпределение. Задачата за догонващ растеж **ще се усложнява допълнително** поради изоставането ни по показателя за конкурентоспособен растеж, изчисляван от Световния икономически форум¹. По този показател сме между последните в ЕС и страните кандидати.

Потенциалът за догонващ растеж ще остане скромнен, ако продължава сегашната икономическа политика. Промяна на политиката към насоките, предложени в Стратегията (виж сс. 148-340) и в нейното продължение за догонващото развитие (виж сс.188-426), ще доведе до повишение на потенциала за догонващ растеж.

Това означава, че при сегашната политика в най-добрия случай можем да очакваме **средногодишен темп на прираста на БВП за второто десетилетие около 5,0%.** Както вече посочихме, с такъв растеж България не може да постигне ефективно догонване, ако растежът в ЕС е 2,5-3,0%. Ние вече изоставаме от необходимата догонваща динамика през първото десетилетие. А сега е по-лесно да се постигат високи темпове, между другото и поради ниската изходна база. Изоставането през първата половина на десетилетието **трябва да се компенсира с по-високи темпове** през втората му половина и най-вече през второто и третото десетилетие (2011-2030 г.).

Второ. Както вече посочихме, ЕС си постави в Лисабон през март 2000 г. амбициозна стратегическа задача. Сега е ясно, че тя не се изпълнява. **ЕС дори изостава от САЩ** по най-важни икономически и други показатели през последните десетина години. В стратегията от Лисабон се предвиждаше средногодишен растеж на БВП около 3,0%. Средногодишният растеж в ЕС-15 за 2001-2006 г. е 1,95%, при 2,42% в

¹ За повече подробности по този въпрос виж в раздела за конкурентоспособността (тг. 2.1.3.- 2.1.5.).

САЩ. Таблица 9. предлага информация за растежа, производителността и заетостта в ЕС и САЩ за последните 10-15 години:

Таблица 9

Растеж, производителност и заетост в ЕС и САЩ(средногодишно в %)

Показатели	1993-1995	1996-2002	1993-2002	2001-2006
1. Растеж на БВП:				
- ЕС	1,62	2,27	2,07	1,95
- САЩ	3,15	3,28	3,24	2,42
2. Растеж на производителността на труда:				
- ЕС	2,03	1,12	1,39	..
- САЩ	0,75	1,90	1,56	..
3. Растеж на заетостта:				
- ЕС	-0,38	1,20	0,73	0,70
- САЩ	2,05	1,29	1,52	0,77

Източник: Carl Aiginger, Coping the US or Developing a New European Model – Policy Strategies of Successful European Countries in the Nineties, Geneva, 23 February 2004, p. 5. Числата в последната колона са изчислени от автора по данни от интернет страницата на Евростат.

Изразителна е и разликата в темповете на прираста на БВП между САЩ и ЕС през отделните години на последния шестгодишен период (виж таблица 10):

Таблица 10

Темпове на прираста на БВП в ЕС и САЩ(проценти)

Страни и региони	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001-2006 средно год.
ЕС-25	3,9	2,0	1,2	1,3	2,4	1,8	3,0	1,95
ЕС-15	3,8	1,9	1,1	1,2	2,3	1,6	2,8	1,82
САЩ	3,7	0,8	1,6	2,5	3,6	3,1	2,9	2,42

Източник: Интернет страница на Евростат.

Пояснение: Темповете на прираст са в процент към предходната година.

През последните шест години расте и разликата в равнищата на производителността на труда между САЩ и ЕС (виж таблица 11). САЩ все повече изпреварва средното равнище на ЕС-25, а Япония се доближава плътно до него.

Таблица 11

Производителност на труда в ЕС, САЩ и Япония

(проценти)

Страни и региони	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ЕС-25	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ЕС-15/ЕС-25	106,8	106,3	105,8	105,4	105,1	105,2	105,0
САЩ/ЕС-25	131,1	131,1	130,0	130,6	132,0	133,6	133,5
Япония/ЕС-25	91,6	91,4	90,9	92,5	93,2	94,1	95,0

Източник: Интернет страница на Евростат

Това ще наложи **промяна в политиката на ЕС за компенсиране на изоставането от САЩ** и за още по-бързо развитие през следващите десетилетия с оглед на догонването и изпреварването. През втората половина на настоящото десетилетие ЕС трябва да постигне 2,5% средногодишен растеж (при очакван 2,0% в нашата Стратегия и постигнат 1,66% през първата половина на десетилетието), а през второто и третото десетилетие 2,75-3,00% (при очакван от нас в Стратегията 2,5%)¹. Догонването и изпреварването, обаче ще бъде допълнително затруднено от изострянето на демографските проблеми в повечето страни членки на общността. Продължаващото поскъпване на енергоносителите и на европейската валута също може да затрудни този процес². Същото важи за технологичното изоставане на ЕС от САЩ.

От горното следва, че препоръчаните от нас преди четири години темпове за икономическо развитие на България за 2001-2020-2030 г. при новата ситуация **няма да бъдат достатъчни** за частично преодоляване на изостаналостта от ЕС по най-важните икономически, социални и други показатели. **България се нуждае от по-бързо нарастване на БВП за постигане на стратегическата цел** – относително сближаване с ЕС към средата на настоящото столетие. Налага се актуализация на стратегията за догонващ растеж.

Необходими са още по-големи усилия от наша страна за догонване на ЕС - тази все по-бързо движеща се цел. За да стане това прирастът на БВП на България през следващите две десетилетия **трябва да изпреварва 2,5 – 3,5 пъти очакваните по-високи темпове на ЕС**. Още по-бързо трябва да расте абсолютното съдържание на един процентен пункт прираст на БВП на човек от населението, а с това и годишният размер на абсолютния прираст на БВП. Ако се движим с темповете на сценарий "Е" от Стратегията, а ЕС премине на по-високи от допусканите там темпове, хоризонтът на догонването се отдалечава.

Предизвикателната външна среда ще има **катализиращо въздействие върху догонващото развитие на България**. Американските конкурентни предизвикателства ще принудят ЕС да "превключи" на по-висока скорост. Това, на свой ред, ще изисква същото от България. В противен случай ще изоставаме още повече. "На-

¹ През 2006 г. ЕС-25 вече постигна 3,0%, а ЕС-15 – 2,8% прираст на БВП, при 2,9% в САЩ. Наверно ще бъдат положени усилия в ЕС този темп да бъде задържан.

² Поскъпването на енергоносителите ще затрудни и растежа в САЩ, а обезценяването на долара ще го улесни.

тискът” над България за ускорено развитие ще бъде полезен в дългосрочен хоризонт и ще съответства на стратегическите ни интереси. При такъв външен “натиск” България ще се мобилизира повече, отколкото би сторила без него.

Повишаването на икономическата и социалната еднородност е обективен закон в развитието на всяка интеграционна общност. Съвременната интеграционна общност не търпи случайно попаднало “чуждо тяло” в своя организъм. По силата на тази логика, като член на ЕС, България няма разумна алтернатива освен да ускори ход за преодоляване на изоставането си от ЕС по най-важните икономически, социални и други показатели.

Това е гигантска задача. Нейното изпълнение е възможно само при високо качество на догонващия конкурентоспособен растеж. Такова качество може да се постигне чрез **цялостна структурна, технологична, финансова и институционална модернизация** на икономиката; на здравеопазването, образованието и науката; съчетаване на ефективността със социалната справедливост; ограничаване на социалната поляризация; опазване и подобряване на околната среда и драстични мерки срещу престъпността и корупцията, т.е. политика, твърде различна от сегашната.

Сегашната политика разчита главно на финансовата стабилност. Това е необходимо, но не е достатъчно за догонващ конкурентоспособен растеж. Последните десет години го потвърдиха. От 1 юли 1997 г. в България има финансова стабилност, но няма достатъчно висок растеж, голям износ и конкурентоспособност. И няма да ги има докато липсват другите предпоставки.

И още по-важно, **освен финансова стабилност е необходима и социална стабилност.** Продължителната злоупотреба с финансовата стабилност води до разрушаване на социалната стабилност, а това може да предизвика срив на самата финансова стабилност. Финансовата и социалната стабилност са еднакво важни за обществото.

Свидетели сме на **нарастващо социално напрежение** през настоящата година. Все по-настойчиви са исканията за повишение на заплатите, особено на хората с интелектуални и хуманни професии – учители, лекари, научни работници, университетски преподаватели и т.н. Те постъпват така не по егоистични подбуди, а защото бяха пренебрегвани дълго време в името на финансовата стабилност и бюджетните излишъци.

Поради ограниченото си стратегическо мислене **българските власти икономисват от здравеопазване, образование, наука, иновации,** вместо да насочват главното си внимание към тези стратегически сектори на знанието. Последствията от това намират концентриран израз във все по-голямото ни изоставане по растеж и конкурентоспособност на икономиката, агонията в здравеопазването, образованието и науката. Българските правителства не разбират очевидната истина, че **няма бъдеще държава, която пренебрегва знанието.**

На фона на разсъжденията в тт. 1.4. - 1.6. за сложността на проблемите на икономическото развитие доста странно звучи формулировката на основната цел в споменатата вече Стратегия за ускорено развитие, изработена от група експерти.

На с. 153 е записано, че **“Основна цел на стратегията е ускорено икономическо развитие на България за превръщането ѝ в средносрочен период в развита страна с висок доход на населението и ефективна икономика, успешно интегрирана в ЕС”**.

Тази формулировка на основната цел е погрешна. Смесени са елементарни икономически и статистически понятия за средносрочно и дългосрочно. В общоприетата практика под краткосрочно се разбират до 2-3 години; средносрочно – 5-7 години; дългосрочно – над 10 години. В доклада на колегите под средносрочно се разбират 14 години (2007-2020). **Това е погрешно, но не е фатално.**

Авторите приемат, че за 14 години България – най-бедната страна членка на ЕС, може да се превърне в “развита страна с висок доход на населението и ефективна икономика, успешно интегрирана в ЕС”. Това изречение съдържа няколко свръхамбициозни цели: “развита страна”, “висок доход”, “ефективна икономика”, “успешно интегрирана в ЕС”. **Световната стопанска история засега не познава друг случай**, когато изостанала и бедна страна постига четири такива цели за 14 години. България сигурно няма да бъде първата.

Изпълнението на такава амбициозна стратегическа цел за 14 години не е възможно. Достатъчно е да се анализират най-важните макроикономически и други показатели на България (БВП на човек от населението, производителност на труда, конкурентоспособност, обем и структура на производството и износа, структурно и технологично ниво на икономиката, състояние на инфраструктурата, на здравеопазването, образованието, науката, развойно-внедрителския потенциал, патентното дело, екологията, доходите, потреблението и т.н.), за да се разбере, че тя е неизпълнима за 14 години. При най-благоприятни вътрешни и външни условия **това изисква поне 3-4 пъти повече време.** Няма гаранции, че такива благоприятни условия ще бъдат налице. По-вероятно е да не бъдат.

Авторите грешат, като използват класификация на Световната банка за степени на развитие, предназначена за слаборазвитите страни, с които банката работи (с. 153). **Погрешността на такъв подход личи** от признанието на авторите няколко реда по-долу, че по този критерий (10 хил. щ. дол. на човек от населението по паритетни стандарти) всички новоприети страни от централна и източна Европа са развити страни и че “България би могла да влезе в тази група до 2010 г.” (с. 153). Едва ли сериозен анализатор на икономическото развитие би приел такова несериозно твърдение.

Заклучение

Растежът на БДС и БВП в България през 2001-2006 г. е бил съответно 57 и 65% от възможния и необходимия темп. Казваме – възможния, защото други ЦИЕ страни при сходни условия постигнаха такива и дори по-високи темпове през последните шест години. Казваме – необходимия, защото само при поне такива темпове на растежа можем да постигнем 50-55% по БВП на човек от населението от равнището на ЕС към 2020 година.

Брутокапиталообразуването за основен капитал нараства най-бързо и е бил най-важният източник на растежа. Личното и колективното потребление изостават. Външната търговия продължава да е неблагоприятен фактор за растежа поради големия дефицит в търговския баланс. **България е между най-бавно развиващите се ЦИЕ страни от 1989 до 2006 година.** Ако продължава така и през следващите години догонващото икономическо развитие ще се забави.

България се нуждае не от какво да е ускорено развитие. Необходимо е такова ускорено развитие, което осигурява догонването на ЕС по най-важните икономически, социални и други показатели. България трябва да си постави задача да достигне 50-55% от БВП на човек от населението от ЕС към 2020 г. и 75-80% към средата на столетието, т.е. относително изравняване със средните показатели на общността.

Ползването на понятието догонващо развитие е по-правилно от понятието ускорено развитие. Понятието догонващо развитие е по-богато и по-точно от понятието ускорено развитие. Защото **всяко догонващо развитие е ускорено, но не всяко ускорено развитие е догонващо.** Това е абсолютно необходимо за страна член на ЕС.

Растежът на БВП и повишаването на конкурентоспособността в ЕС през следващите години и десетилетия се очаква да бъде по-бърз, за да отговори на предизвикателствата на САЩ. Със скромния си икономически и технологичен потенциал България трябва да догонва все по-бързо движеща се цел – мощната икономика на ЕС, поставила си не само догонващи, но и изпреварващи цели спрямо САЩ. Това **усложнява задачите на България по догонването.** Те се усложняват допълнително от пропуснатото през първите шест години от времевия хоризонт на Стратегията поради по-нисък от очаквания темп на растежа.

Всичко това изисква съществена промяна в държавната политика за бъдещото ни икономическо развитие. **България се нуждае от агресивна стратегия за развитие в пазарни условия.** Прирастът на БВП през следващите две десетилетия трябва да изпреварва 2,5-3,5 пъти очакваните по-високи темпове на ЕС. Това може да се постигне само ако се разчита главно на знанието.

И още по-важно, трябва да се повишава съдържанието на всеки процент от прираста. Защото догонващото развитие е възможно **само когато абсолютните прирасти на БВП** на човек от населението в България **се изравнят и превишат тези в ЕС** и на развитите страни членки. В противен случай догонването на ЕС ще се отложи за по-далечни хоризонти с тежки икономически, социални и други последици за България. По относителни прирасти изпреварваме ЕС три пъти, но по абсолютни прирасти изоставяме няколко пъти.

2. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА ИКОНОМИКАТА

Задачата ни в този раздел е да предложим система от показатели за измерване на конкурентоспособността на икономиката. С тяхна помощ установяваме как тя се изменя през последните шест години и мястото на България в европейските и световните класации по конкурентоспособност.

Препоръчваме система от показатели, понеже не съществува един единствен обобщаващ показател, който дава достатъчно пълна характеристика на конкурентоспособността. Предлаганата система включва резултативни (преки) показатели и факторни (косвени) показатели за конкурентоспособност.

За разлика от първия раздел, където, освен оценка на текущата ситуация, правим стратегическо целеполагане за догонващото икономическо развитие на България, измервано с БВП на човек от населението, тук се въздържа от подобни опити. **Защото не е възможно сериозно целеполагане до 2020 г.** и след това по 23 показатели за конкурентоспособност на икономиката. Това е немислимо дори за част от тях.

Излагайки съдържанието на показателите за конкурентоспособност, засягаме преобладаващата част от различните аспекти на икономическото развитие. **Навлизаме съвсем накратко** във всеки от тези аспекти само до толкова, доколкото е необходимо за изясняване съдържанието на съответните показатели. Нямаме претенции за изчерпателност, защото, ако задълбаем по-дълбоко, биха били нужни хиляди страници. Това не е нужно за настоящото изследване.

2.1. Резултативни (преки) показатели за конкурентоспособност

Резултативни показатели за конкурентоспособност са тези, които **измерват нивото на конкурентоспособност или отделни нейни аспекти и показват резултатите** от многостранните въздействия за нейното изменение.

2.1.1. БВП на човек от населението

Най-обобщеният показател за конкурентоспособност на икономиката е нивото и динамиката на БВП на човек от населението. Това е най-синтетичният показател за националната производителност на икономиката с участието на всички фактори на производството¹. Той “улавя” всички или преобладаващата част от положителните и отрицателните въздействия върху масата и динамиката на БВП, а също и върху броя на населението и им дава еднозначен количествен израз.

БВП на човек от населението е такъв показател, защото **само при висока конкурентоспособност продукцията може да се реализира** на вътрешния и външния пазар. При централното планиране можеше да се произвежда никому ненужна продукция, която залежаваше по складовете на производителя или складовете на получателите по централно разпределение. В пазарни условия се произвежда само това, което се търси, и предварително е осигурена неговата реализация. Грешките при оценка на възможностите за реализация са за сметка на производителя и често пъти водят до фатален за него край.

Колкото по-голяма и по-качествена е продукцията, толкова по-висока е нейната стойност и по-голяма величината на числителя. Колкото по-рационално се използва населението на страната – по-добро образование и квалификация на работната сила, по-висока производителност на труда, по-висока заетост и интензивност на тру-

¹ Този показател притежава всички недостатъци с които е обременен БВП. На някои от тях се спряхме накратко в първи раздел – т. 1.6.

да, по-добро използване на работната сила във времето, толкова повече продукция се създава на заето лице и на човек от населението.

Няма страна в света с висок БВП на човек от населението, чиято конкурентоспособност да е ниска¹. И обратното. В предходния раздел анализирахме различните аспекти на нивото и динамиката на БВП в България през последните шест години. Това прави ненужно навлизането в подробности тук.

Както беше показано там, България изостава чувствително по БВП на човек от населението, а следователно и по национална конкурентоспособност от икономиките на страните членки на ЕС (виж таблица 12):

Таблица 12

БВП на човек от населението в България и ЕС

/%/

Региони и страни	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ЕС-27	94,2	94,3	94,5	94,6	94,7	94,9	95,1
ЕС-25	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ЕС-15	108,6	108,3	108,0	107,6	107,2	107,0	106,6
България	26,3	27,7	29,4	30,9	31,9	33,5	35,3

Източник: Интернет страница на Евростат

Националната конкурентоспособност на българската икономика по паритетни стандарти е около три пъти по-ниска от тази на ЕС. С течение на времето личи бавно подобрене.

Този показател **е всеобхватен, но не е достатъчно прецизен** за точно измерване на конкурентоспособността на икономиката. Той е обобщаващ резултат едновременно на процесите в българската икономика и в икономиките на страните членки с които се сравняваме². Ако повишението на конкурентоспособността у нас и в ЕС е еднакво интензивно, резултативният показател остава неизменен. Това обаче не означава, че у нас няма подобрене на конкурентоспособността. Той показва, че подобренето на конкурентоспособността в България и в ЕС е еднакво бързо.

Ако нашият показател се подобрява (разликата между нас и ЕС намалява), това показва, че конкурентоспособността на нашата икономика се повишава по-бързо от същия процес в ЕС. И обратното. Ако пък нашият показател се влошава (разликата между нас и ЕС расте), това може да означава, че конкурентоспособността на нашата икономика намалява, стагнира или расте по-бавно от тази на ЕС.

¹ С изключение на страните производители и износители на петрол и природен газ с монокултурна икономика.

² Този недостатък не се проявява, ако се изчислява равнище и динамика на БВП на човек от населението у нас, без да се сравняваме с други страни. Изчисленият по такъв начин показател е свободен от посочения недостатък, но притежава много други, за които стана дума по-горе в Първи раздел. Затова предпочитаме възприетия подход, а този недостатък на БВП на човек от населението компенсираме с показателя за производителност на труда – общо за икономиката и по сектори, като отношение на БДС и броя на заетите лица (виж таблица 19., т. 2.1.6.).

БВП на човек от населението е полезен информативен показател за националната конкурентоспособност, **но се нуждае от допълнителни показатели за разшифроване** на многобройните по-частични взаимносвързани процеси в икономиката и на техните количествени и качествени резултати. Тази разшифровка се постига със система от показатели за конкурентоспособността.

2.1.2. Възстановяване на производството в процеса на трансформацията

В таблица 4. на предходния раздел показахме каква е интензивността на възстановяване на производството в ЦИЕ – общо и по страни в процеса на трансформацията. Същата таблица може да се използва и за оценка на интензивността на възстановяване на конкурентоспособния растеж у нас и в другите ЦИЕ страни спрямо предреформената 1989 година. Това е показано в таблица 13:

Таблица 13

Възстановяване на конкурентоспособното производство
в България и ЦИЕ в процеса на трансформацията

/%/

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/ 1989
1. Средно за всички трансформиращи се икономики	6,1	4,3	4,0	5,8	6,7	5,8	6,9	105
2. Средно претеглен за ЦЕ и балтийските страни	4,5	2,5	2,5	4,1	5,2	4,8	6,2	142
3. Средно претеглен за юго-източна Европа	3,7	4,7	4,9	4,6	6,9	4,8	6,4	104
4. Средно претеглен за ОНД (без Русия) и Монголия	9,0	6,1	5,2	7,7	8,0	6,8	7,5	94
5. Русия	10,0	5,1	4,7	7,3	7,1	6,4	6,7	93
6. България	5,4	4,1	4,9	4,5	5,7	6,2	6,1	100

Източник: EBRD, Transition Report Update, May 2007, p.64

Логиката на този показател е: колкото по-силен е вътрешният конкурентен потенциал на икономиката, толкова по-трудно тя попада в кризисна ситуация, а веднаж попаднала, по-лесно и бързо излиза от нея. Това е показател за **интензивност на възстановяване на потенциала за конкурентоспособен растеж през трансформационната криза** – БВП като маса, а не на човек от населението. За разлика от предишния, този показател не се влияе от процесите в другите икономики. Това обаче не пречи да бъде сравняван със същите показатели у тях.

Всички ЦИЕ страни преживяха рязък спад на производството и конкурентоспособността през 90-те години на миналия век и изпаднаха в **криза на трансформа-**

цията. Дълбочината на кризата беше различна в различните страни¹. Те започнаха да излизат от нея в различно време, като след 2000 г. всички постигнаха конкурентоспособен растеж. Интензивността на възстановяване на потенциала за растеж беше различна по страни и райони. Най-бързо това стана в ЦЕ и балтийските страни, а най-бавно в Русия и другите страни от ОНД, а също и в страните от западните балкани.

От гледна точка на сходство на условията на трансформация възстановителният процес в България може да бъде сравняван по-прецизно само със страните от централна и югоизточна Европа. В някои съседни страни (от т. н. западни балкани) възстановителният процес протичаше в по-трудни условия по обективни причини. Поради това сравненията с тях не са показателни.

Главният извод от този анализ е, че възстановителният процес протичаше най-бавно в България, като изключим някои страни от бивша Югославия и бившия Съветски съюз. Степента на възстановяване в България е най-ниска в сравнение с ЦЕ и балтийските републики, спрямо някои страни в югоизточна Европа – Румъния и Хърватия, а също и в сравнение със средната претеглена за всички трансформиращи се икономики. Този неприятен факт налага да си направим съответните изводи за икономическата политика.

2.1.3. 'Макроикономическа конкурентоспособност (потенциал за конкурентоспособен растеж)

Последният глобален доклад по конкурентоспособност² на Световния икономически форум в Давос, Швейцария обхваща 125 държави, от които 25 са високо развити – членки на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), около 30 – средно развити, 6 – членки на ОПЕК, и останалите слабо развити. България трябва да се сравнява с 50-те високо- и средноразвити страни и най-вече със страните членки и кандидати за ЕС. Класиране на България в зоната след 50-те означава, че сме изостанала страна. Едва ли има смисъл да се сравняваме със страни в дъното на списъка като Чад, Бангладеш, Хондурас и други подобни.

Този показател, наричан индекс за конкурентоспособен растеж (Growth Competitiveness Index), публикуван до 2005 г., **характеризира способността на икономиката да постига стабилен растеж в средно- и дългосрочна перспектива.** Обобщеният показател за потенциала за конкурентоспособен растеж се състоеше от **три "стълба"**: технологична готовност, публични институции и макроикономическа среда. Изчисляваше се чрез претегляне на трите съставни показателя. Всеки от тях беше продукт на няколко аналитични показателя.

Мястото на България по този показател през годините е представено в таблица 14:

¹ Причините за това са много, но настоящото изследване не е място за анализирането им. Такъв анализ е правен в много от нашите публикации през последните 18 години - виж интернетната ми страница на адрес www.iki.bas.bg/Cvita/angelov/index.htm Заслужава да се отбележи, че като изключим страните от бивша Югославия и бившия Съветски съюз, България затъна най-дълбоко и излиза най-трудно от кризата на трансформацията.

² За 2006 г., публикуван на 26 септември 2006 г. Новият глобален доклад за конкурентоспособност за 2007 г. се очаква в края на октомври 2007 година.

Таблица 14

Потенциал за конкурентоспособен растеж

(място)

Години	Обобщаващ показател	Технологии	Публични институции	Макроикономич. среда	Обхванати страни-брой
1999	56
2000	58
2001	59	50	51	69	75
2003	64	63	62	73	..
2004	59	59	56	60	104
2005	61	61	62	62	117
2006	72				125
2007	79				131

Източник: Доклади на Световния икономически форум за съответните години**Пояснение:** Показателят за 2006 г. е изчислен по модифицирана методология, чието обяснение се намира в следващите таблици. Класацията на България за 2006 г. е поставена в тази таблица, за да се види как тя се изменя през последните 7-8 години.

По обобщения показател България е на 56-то – 72-ро място, т.е. на последно или едно от последните в сравнение с развитите и средноразвитите страни. Оставаме стабилно на това незавидно класиране, без признаци за подобрене. След нас са главно 50-55 слабо развити страни от Африка, Азия, Латинска Америка и Карибите.

По този показател България е между последните в ЕС-27 и страните кандидати. Подобно е класирането ни и по трите съставни показатели.

В последния си доклад от септември 2006 г. **Световният икономически форум прилага нова методология**. Те изчисляват Глобален показател за конкурентоспособност, формиран от три групи съставни показатели (виж таблица 15). Този показател **притежава същото икономическо съдържание**, както и неговият предшественик. Разликата е, че при новия показател се навлиза по-дълбоко в анатомията на икономиката и се постига по-голяма точност в оценките:

Таблица 15

Макроикономическа конкурентоспособност

(място)

Година	Обобщен показател	Главни изисквания	Фактори, определящи ефективността	Иновативни фактори	Обхванати страни
2006	72	62	70	85	125

Източник: Световен икономически форум, Глобален доклад по конкурентоспособност, 2006-2007 г.

Всеки от съставните показатели на обобщения показател е получен от няколко съставни аналитични показатели (виж таблици 15-а, 15-б и 15-в).

Таблица 15-а

Показател за главните изисквания за конкурентоспособност

(място)

Общ показател	Институции	Инфраструктура	Макроикономика	Здравеопазване и основно образование
62	109	65	35	39

Източник: Пак там

Таблица 15-б

Показател за факторите, определящи ефективността

(място)

Общ показател	Висше образование и квалификация	Пазарна ефективност	Технологична готовност
70	62	90	68

Източник: Пак там

Таблица 15-в

Показател за иновативните фактори

(място)

Общ показател	Качество на бизнеса	Иновации
85	84	87

Източник: Пак там

Деагрегирането на съставните аналитични показатели може да продължи, но за целите на настоящото изследване това не е необходимо.

Четирите съставни индекса на обобщаващия показател (таблица 14) са резултат на 9 групи аналитични субиндекси, а те, на свой ред – **на 86 аналитични субиндекси. Източниците на информация**, въз основа на която се изчисляват показателите за конкурентоспособност от експертите на Световния икономически форум, са **две групи**: количествена статистическа информация (hard data) – над 2/3 от теглото при изчисляването на обобщаващия показател, и субективни оценки (soft information) в резултат на интервюта на стотици или хиляди стопански ръководители от всяка от обхванатите страни.

Горните показатели за конкурентоспособност потвърждават **силна изостаналост на България по потенциал за интензивен догонващ растеж** през следващите 5-10 и повече години. Ние сме не само на последно или едно от последните места в ЕС-27 и евентуалния ЕС-28, но сме изпреварени и от слаборазвити страни, като Панама, Мароко, Индия, Уругвай, Ел Салвадор, Намибия, Тринидад и Тобаго, Коста Рика, Мавриций, Ботсвана, Тунис, Йордания и много други.

2.1.4. Микроикономическа конкурентоспособност

Този показател характеризира **най-важните микроикономически условия, които определят потенциала за конкурентоспособен растеж**. Ефикасността на процеса зависи от качеството на функционирането на компаниите и от микроикономическата бизнес среда. Икономическата наука и стопанската практика отдавна са доказали, че без подходящи микроикономически условия макроикономическите и институционалните реформи, необходими сами по себе си, не дават резултати. Това се потвърди и у нас през последните 18 години, когато бяха пренебрегнати микроикономическите условия за развитие, за сметка на преувеличаване значението на макрофинансовите.

Обобщеният показател за микроикономическа конкурентоспособност се изчислява чрез **агрегиране на два съставни показателя**: за функциониране на фирмите и за качество на бизнес средата.

Микроикономическата конкурентоспособност отразява конкретните условия на производството и пазара. Когато български производител изнесе на международния пазар машина, никой не се интересува при каква инфлация, бюджетно салдо, фискален и валутен резерв, състояние на текущата сметка, кредитен рейтинг, плаващ или фиксиран валутен курс е произведена тя. Купувачът се интересува от качеството, цената и наличието на сервиз за машината.

Мястото на България по този показател е показано на таблица 16.

България е на 83-то място по микроикономическа конкурентоспособност през 2006 година. **През всички показани в таблицата години сме на едно от последните места** не само в европейските, но и в световните класации. Изпреварват ни не само развитите и средно развитите, но и голям брой слабо развити страни. Класирането ни през последните години се влошава.

България е на последно място по този показател между страните членки и кандидатите за ЕС. Далеч пред нас са Турция, Румъния и Хърватия.

Таблица 16

Микроикономическа конкурентоспособност

(място)

Година	Обобщаващ показател	Функциониране на фирмите	Качество на бизнес средата	Обхванати страни-брой
1999	54	52	54	59
2000	55	54	54	59
2001	68	70	65	75
2002	77
2004	75	86	72	104
2005	78	82	71	116
2006	83	95	81	125

Източник: Доклади на Световния икономически форум за съответните години.

България е на 95-то място по качество на функциониране на своите фирми. Този показател обобщава тяхната продуктова, инвестиционна, иновационна, кадрова, пазарна, финансова и друга политика, качество на управлението и т.н. По този показател сме изпреварени не само от ЦИЕ страни, но и от 35-40 слабо развити страни. **Ниското качество на функциониране на българските фирми е особено тревожно**, защото от тяхната работа зависи най-много повишаването на конкурентоспособността на икономиката. Посредствено работещи фирми не могат да са конкурентоспособни на високите международни пазари. Това все повече важи и за вътрешния пазар.

България е на 81-во място по качество на бизнес средата¹. И тук сме последни между ЦИЕ страни. Изпреварват ни около 30 слабо развити страни.

¹ При интервютата с български стопански деятели за 2006 г. са установени следните най-големи трудности за бизнес в България:

Най-големи трудности	Отговори -%
1. Неефективна държавна администрация	13,65
2. Достъп до финансиране	12,84
3. Корупция	12,40
4. Данъчни регулации	9,68
5. Недостатъчна инфраструктура	9,10
6. Данъчни проценти	7,48
7. Недостатъчно квалифицирана работна сила	7,04
8. Престъпления и кражби	6,97
9. Ограничителни трудови регулации	5,58
10. Лоша трудова етика на българите	4,11
11. Правителствена нестабилност	4,11
12. Чести промени в стопанската политика	3,67
13. Инфлация	2,71
14. Валутни регулации	0,66

Източник: Световен икономически форум, Глобален доклад за конкурентността 2006-2007, Профил за икономиката на България.

Микроикономическата конкурентоспособност **потвърждава още по-тревожна изостаналост на България**. Изпреварват ни дори 35-40 слаборазвити страни: Пакистан, Уганда, Филипините, Шри Ланка, Гамбия, Египет, Ел Салвадор, Гана, Кения, Ботсвана, Панама, Тринидад и Тобаго, Колумбия, Мексико, Ямайка, Мавриций, Намибия и други.

Това не е изненада за професионалистите. България произвежда и изнася физически тонаж (първично или грубо обработени капиталоемки, материалоемки, енергоемки и наситени с прост труд), а не високотехнологични стоки. При такава микроикономическа конкурентоспособност и корпоративно управление след присъединяването към ЕС вече има и ще продължава да има доста фалити на български фирми с тежки икономически и социални последици.

Специално внимание заслужава равнотетката за конкурентните предимства и недостатъци на българската икономика, изготвена от експерти на Световния икономически форум, въз основа на статистическа информация и интервюта на български стопански дейтели (виж таблица 17):

Таблица 17

Конкурентни предимства и недостатъци на българската икономика

Показатели	място
1	2
Конкурентни предимства	
Втори стълб: Инфраструктура	
1. Телефонни линии (статистически данни)	35
2. Железопътна инфраструктура	45
Трети стълб: Макроикономика	
1. Бюджетен дефицит/излишък (статистически данни)	20
2. Публичен дълг (статистически данни)	29
Четвърти стълб: Здравеопазване и основно образование	
1. Разпространение на туберкулозата (статистически данни)	44
2. Обхват на децата в основното образование (статистически данни)	45
Пети стълб: Средно и висше образование и квалификация	
1. Обхват в средното образование (статистически данни)	18
2. Обхват във висшето образование (статистически данни)	40
Шести стълб: Пазарна ефективност	
1. Гъвкавост при определяне на заплатите	38
2. Необходимо време за започване на бизнес (статистически данни)	44
Седми стълб: Технологична готовност	
1. Правна уредба на информационно-комуникационните технологии	36
2. Клетъчни телефони (статистически данни)	45
Девети стълб: Иновации	
1. Наличие на учени и инженери	49

Продължение

1	2
КОНКУРЕНТНИ НЕДОСТАТЪЦИ	
Първи стълб: Институции	
1. Организирана престъпност	118
2. Надеждност на полицейските услуги	117
3. Роля на връзките в решенията на държавните чиновници	112
4. Злоупотреба с държавни средства	108
5. Доверие на хората в политиците	105
6. Разхищения при използване на държавни средства	101
7. Независимост на правораздавателните органи	100
8. Загуби на бизнеса от престъпност и насилие	97
9. Бреме на сервилността към управляващите	92
10. Спазване на правата за собственост	91
Втори стълб: Инфраструктура	
1. Общо състояние на инфраструктурата	89
Трети стълб: Макроекономика	
1. Реален ефективен валутен курс (статистически данни)	110
Пети стълб: Средно и висше образование и квалификация	
1. Степен на квалификация на персонала	114
2. Качество на образователната система	83
Шести стълб: Пазарна икономика	
1. Разходи по аграрната политика	123
2. Изтичане на мозъци	121
3. Ефикасност на правната система	113
4. Развитие на финансовия пазар	107
5. Достъп до местния капиталов пазар	106
6. Сътрудничество в отношенията между труда и капитала	106
7. Ограничения за чуждестранна собственост	101
8. Интензивност на местната конкуренция	99
9. Степен и ефект от данъчното облагане	98
10. Разпространение на търговски бариери	89
11. Стабилност на банковата система	81
12. Практики по назначаване и уволняване	76
Седми стълб: Технологична готовност	
1. Усвояване на технологии на фирмено равнище	116
2. Технологична готовност	90
3. Преки чуждестранни инвестиции и трансфер на технологии	89

Продължение

1	2
Осми стълб: Развитие на бизнеса	
1. Модерност на производствените процеси	116
2. Характер на конкурентните предимства	108
Девети стълб: Иновации	
1. Защита на интелектуалната собственост	98
2. Разходи на компаниите за научни изследвания	97
3. Потенциал за иновации	79

Източник: Световен Икономически форум, Глобален доклад за конкурентоспособност 2006-2007, Профил за икономиката на България.

Особена тревога поражда конкурентните ни недостатъци¹. По някои от тях българската икономика наистина дели последните места в световната класация на Икономическия форум от Давос, която обхваща 125 страни. По разходи за аграрна политика (т.е. липсата на такава политика) сме на 123-то място, по изтичане на мозъци – 121-во, по организирана престъпност – 118-то, по усвояване на технологиите на фирмено равнище – 116-то, по обучението на персонала – 114-то, по надеждност на полицейските услуги – 112-то, по реалния ефективен валутен курс – 110-то, по злоупотреби с публични средства – 108 и т.н. По много пунктове заемаме след 90-то и дори след 100-но място в класацията на Форума.

В наши публикации през последните години многократно сме показвали, че **връзката между макро- и микроикономическата система в България е разкъсана** и от това произтичат много от нашите проблеми. България впечатлява чуждестранните наблюдатели с отличните си макроикономически показатели (ниска инфлация, бюджетен излишък, висок фискален резерв, ниски данъци, стабилен валутен курс, намаляваща публична задлъжнялост и др.). В същото време микроикономическите показатели са тревожни, качеството на живота на преобладаващата част от населението е ниско и не се подобрява забележимо. Сполучлива илюстрация на този разрыв е фактът, че по бюджетен излишък сме на 20-то място от 125 обхванати страни, по публичен дълг на 29-то място, а по състояние на микросредата сме в буквалния смисъл на думата между последните в световната класация (между 100-но и 123-то място от 125 обхванати страни), както е показано по-горе.

Това е основание за много голяма тревога за бъдещото развитие на нашата икономика, а и на България като цяло. Не по-малко тревожно е, че управляващите български политици не си дават сметка за тези проблеми. Проведената престъпна приватизация, корупцията и престъпността, разграждането на държавността и тоталното безнаказано погазване на законите ще напомня за себе си още много години. Направеният опит преди няколко години със закона за отнемане на престъпно

¹ Като пряк свидетел на трансформационните процеси в България намирам за правдоподобни като цяло заключенията на експертите на Световния икономически форум въз основа на интервюта с български стопански дейатели.

придобито имущество се провали тотално, защото депутатите се “погрижиха” пресъпниците да бъдат добре защитени с един беззъб закон. В такива условия трудно се постига висока конкурентоспособност.

2.1.5. Обща конкурентоспособност в ЕС

Световният икономически форум публикува през последните години оценки за изпълнението на Стратегията от Лисабон за ЕС като цяло, за всяка от 27-те страни членки и от страните кандидати. Ще се спрем само на новите 12 членове на ЕС и на страните кандидати. За 15-те стари членки показваме само средните величини по общия и съставните индекси. От тях може да се види колко много изостава България по конкурентоспособност от ЕС-15. Резултатите са представени в таблица 18¹.

Таблица 18

Изпълнение на стратегията за конкурентоспособност от Лисабон

(индекси)

Страни	Под-редане по обобщен показател	Общ индекс	Информационно общество	Иновации и наука	Либерализация	Мрежова инфраструктура	Финансови услуги	Дейност на предприятията	Социално приобщаване	Устойчиво развитие
Естония	1	4,64	4,92	3,82	4,40	4,98	5,43	4,90	4,20	4,44
Словения	2	4,36	4,38	3,92	4,06	5,21	4,69	3,76	4,24	4,60
Латвия	3	4,34	3,62	3,86	4,44	4,35	4,84	4,87	4,47	4,29
Малта	4	4,20	4,42	2,99	4,03	4,81	5,27	4,00	4,83	3,24
Чехия	5	4,16	3,62	3,34	4,01	5,19	4,03	4,18	4,40	4,48
Унгария	6	4,12	3,24	3,47	4,10	4,57	4,87	4,41	4,19	4,09
Литва	7	4,05	3,36	3,57	4,10	4,51	4,67	4,38	3,69	4,17
Словакия	8	3,89	3,29	3,34	3,84	4,50	4,39	3,43	3,83	4,53
Полша	9	3,68	2,95	3,53	3,75	4,00	4,26	3,56	3,42	3,99
Турция	10	3,45	2,61	2,72	3,68	4,01	3,99	3,84	3,45	3,33
Румъния	11	3,35	2,91	2,88	3,04	3,48	3,77	3,65	3,74	3,33
БЪЛГАРИЯ	12	3,25	2,66	2,94	3,26	3,54	3,64	3,81	3,07	3,08
ЕС-15-средно	-	4,97	4,61	4,41	4,69	5,81	5,52	4,74	4,81	5,16
САЩ	-	5,45	5,63	6,91	5,21	5,72	5,97	5,21	4,58	5,26
Източна Азия	-	5,28	5,41	5,23	5,13	5,96	5,54	5,11	4,87	5,02

Източник: World Economic Forum, Majority of European Countries Fall to Match the United States on Competitiveness, Struggling to Fulfil the EU's Own Lisbon Criteria on Competitiveness,

¹ Таблицата съдържа данните от публикацията през 2004 година. През 2005 и 2006 г. има незначителни изменения в отделни съставни индекси, но подредването по общия индекс остава неизменно, а за нуждите на настоящия анализ това е най-важно (Виж WEF, Lisbon Review 2006. , Measuring Europe's Progress in Reform, p. 6).

Geneva, 27 April 2004. За последните два реда – за САЩ и Източна Азия (Япония, Хонг Конг, Южна Корея, Тайван и Сингапур) виж The Lisbon Review 2006. Measuring Europe's Progress in Reform, p. 6.

България е на последно място по обобщения показател за изпълнение на Лисабонската стратегия за конкурентоспособност. Ние сме на последно място по три от съставните показатели, на предпоследно по други три и на предпредпоследно по останалите два.

От сравнението на последните три реда на таблица 17 се вижда, че **ЕС изостава от САЩ и от Източна Азия** както по общия индекс, така и по съставните индекси с изключение на един. Изоставането на България от ЕС и особено от САЩ и Източна Азия е още по-голямо.

Много показателно за състоянието на конкурентоспособността в нашата икономика е сравнението със съседните балкански страни (виж таблица 19):

Таблица 19

Обща конкурентоспособност в България
и съседните страни по програмата от Лисабон

(индекси)

Страни	Под-реждане по обобщен показател	Общ индекс	Информационно общество	Иновации и наука	Либерализация	Мрежова инфраструктура	Финансови услуги	Дейност на предприятията	Социално приобщаване	Устойчиво развитие
Хърватия	1	3,93	3,69	3,32	4,07	4,65	4,53	3,81	3,40	3,96
Турция	2	3,92	3,22	3,27	4,46	4,12	4,91	4,21	3,52	3,66
Румъния	3	3,59	3,21	3,17	3,89	3,51	4,19	3,81	3,62	3,33
БЪЛГАРИЯ	4	3,31	3,09	2,92	3,49	3,86	3,80	3,43	2,87	3,00
Македония	5	3,28	2,51	2,79	3,56	3,71	3,98	3,51	3,17	3,04
Сърбия	6	3,14	2,80	2,94	3,50	3,39	3,77	3,32	2,80	2,59
ЕС-25	-	4,84	4,58	4,24	4,92	5,36	5,60	4,59	4,40	5,05

Източник: WEF, The Lisbon Review 2006. Measuring Europe's Progress in Reform, p. 8

Таблицата прави впечатление със следното: Първо, Двете нови членки на ЕС от 1 януари 2007 не са в челото на балканската класация по обща конкурентоспособност. Хърватия и Турция са доста по-добре от тях както по общия индекс, така и по неговите 8 съставни субиндекси. Различията между Хърватия и Турция са минимални. **Второ,** България изостава от Румъния и още повече от Хърватия и Турция по обобщаващия индекс и по 7 от осемте субиндекси. **Трето,** Разликата между България и Македония е минимална. Македония дори ни изпреварва по 5 от осемте субиндекса. **Четвърто,** Разликата между България и Сърбия по обобщаващия индекс също е малка. Това важи и за съставните субиндекси. По два от тях Сърбия ни изп-

реварва. И то въпреки преживяното от тази страна през последните 10-15 години. **Пето**, различията между България и средното за ЕС-25 са огромни. Ние изоставаме по общия индекс с 1,53, което във времево измерение е равно на няколко десетилетия.

Класирането на страните членки на ЕС по изпълнение на Лисабонската стратегия за конкурентоспособност **съвпада** с поддрждането им по макро- и микроикономическа конкурентоспособност.

И в тази област България е последна. Съвпаденията в класирането ни на последно място между членовете и кандидатите за ЕС по различни показатели, прилагани от Световния икономически форум, потвърждават верността на тези неблагоприятни за нас резултати. Те подтикват към още по-сериозен размисъл и бързи действия за излизане от това положение. Като се има предвид, че конкурентоспособност трудно се повишава и че другите страни се движат бързо напред, всяко отлагане в действията на държавата и на стопанските субекти ни отдалечава още повече от развитите страни.

2.1.6. Производителност на труда

При съществуващите ограничения за повишаване на производството чрез увеличение на масата на вляганя труд, производителността на труда остава най-важен, практически **безграничен фактор** за растежа на БВП. Това беше подчертано в нашата Стратегия преди 4 години (виж сс. 87-88, 133-140).

Най-точен измерител на производителността на труда е часовата производителност като отношение между произведената продукция и отработените човекочасове. У нас обаче **няма надеждна отчетност** за действителния брой на заетите лица. След 1990 г. не се публикуват и данни за отработеното време, измерено в човекодни и човекочасове, без което производителността на труда не може да се измерва надеждно.

Евростат публикува редовно данни за производителността на труда в страните членки на ЕС и страните кандидати на заето лице и на отработен човекочас. България и Румъния са единствените страни членки, които не представят данни в Европейската комисия за производителността на труда на отработен човекочас.

Принудени сме да използваме **груб измерител на производителността на труда** – като отношение между произведената продукция и средносписъчния брой на заетите лица – общо и по сектори. Даваме си сметка, че този показател не е точен, но по-надежден у нас няма.

Изхождаме от официалните данни за произведената брутна добавена стойност (БДС) – общо и по сектори по цени на съответната година. Тези номинални величини дефлираме с официалните данни за индекса на цените на производител и ги привеждаме в съпоставими цени от 2000 година. БДС в съпоставими цени, разделена на средносписъчния брой на заетите лица, пак по официални (но неточни) данни на статистиката, дава производителността на труда в съпоставими лева на заето лице. Въз основа на тези данни изчисляваме индекси на производителността на труда по сектори и общо за икономиката (виж таблица 20):

Таблица 20

Производителност на труда

(проценти)

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001-2006 средно год.
Селско и горско ст-во	100,0	105,3	101,5	99,3	90,6	79,4	77,3	-4,2
Индустрия	100,0	110,7	116,4	115,4	119,1	119,6	128,9	4,2
Услуги	100,0	106,3	116,3	108,2	109,1	111,6	112,4	2,0
Общо	100,0	107,8	114,8	109,0	110,8	111,3	114,7	2,3

Източник: Изчислено по данни на НСИ

Резултатите са достатъчно тревожни. Производителността на труда общо за икономиката нараства с 2,3% средногодишно. Малко по-висок е процентът на нейното нарастване в индустрията, следвана от услугите, докато в селското стопанство намалява. С такива темпове на нарастване на производителността на труда, при ограничените трудови ресурси, България не може да разчита на трайно догонващо икономическо развитие. В условията на продължително фиксиран валутен курс и при почти символично повишение на производителността на труда – намалява още повече конкурентоспособността на икономиката.

В индикативната рамка на споменатата вече Стратегия за ускорено икономическо развитие на България (с. 170) непонятно защо **са пропуснати най-важни стратегически показатели като производителност на труда и конкурентоспособност.** Липсват също целеви показатели за производствени структури, обем и структура на износа, външнотърговски баланс, текуща сметка на платежния баланс, публичен и брутен дълг, доходи, потребление, екология и много други. Вместо това са включени излишни и неподдаващи се на стратегическо целеполагане показатели като: обем и структура на преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ), ПЧИ за покупка на имоти, ПЧИ “на зелено”, размер на трансферите от ЕС, съфинансиране от България по трансферите от ЕС и т.н.

В индикативната рамка са предвидени величини на показателите по години от 2007 до 2020 година. Такъв подход е безполезно академично упражнение, защото годишните колебания са неизбежни и непредвидими.

В същата таблица е предвидена инфлация 3,5% за всички години от 2010 до 2020 г. Очакваната средна инфлация в ЕС през този период е 2,0-2,5-3,0%. Пита се, при такива условия **как ще се постигне сближаване на нашето средно ценово ниво, което през 2006 г. е 44% от средното в ЕС,** щом инфлацията у нас ще бъде почти равна с тази в ЕС. Ако целеполагането за инфлацията в таблицата е вярно, такова сближаване не е възможно. Сближаването на ценовите нива в ЕС обаче е обективен процес, който никой не може да спре. А за да стане това, инфлацията у нас ще бъде доста по-висока от предвидената в таблицата. Това също никой не мо-

же да предотврати. Последните години го потвърждават. Най-пресният пример е инфлацията през 2007 година.

Пак в тази таблица е предвидено обратът от намаление към увеличение на населението на България да настъпи към 2012-2013 година. Това не е възможно. Като се има предвид възрастовата структура на населението, очакваната раждаемост и смъртност този обрат не може да настъпи през следващите 3-4 десетилетия. Ако изобщо настъпи. А това има непосредствено отношение към бъдещия растеж и конкурентоспособността на българската икономика. Едни са перспективите за растежа и конкурентоспособността, ако населението на България започне да расте от 2013 г., и много по-трудни, ако продължи да намалява през следващите няколко десетилетия, което е най-вероятно.

По най-нови данни на Евростат подреждането на новите страни членки на ЕС и страните кандидати по производителност на труда спрямо средната в ЕС-25 е показано в таблица 21:

Таблица 21

Производителност на труда на заето лице в България и в ЕС

(ЕС-25=100%)

Страни	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. Чехия	58,3	59,8	59,6	63,0	65,2	65,0	67,9
2. Естония	43,8	45,1	48,1	50,3	52,8	57,7	59,9
3. Кипър	80,2	81,9	79,8	77,9	79,1	80,7	81,5
4. Латвия	37,8	39,0	40,7	41,8	43,2	47,0	50,3
5. Литва	40,2	44,3	45,3	49,1	51,0	52,3	55,8
6. Унгария	61,0	64,2	67,0	67,9	69,0	70,3	71,2
7.Малта	91,3	84,9	87,0	85,4	84,0	84,4	85,2
8.Полша	52,1	52,9	55,4	56,8	58,2	57,4	58,5
9. Словения	70,5	70,7	71,9	73,3	75,5	77,2	79,4
10. Словакия	54,9	57,2	59,6	59,4	61,4	64,5	67,0
11.България	28,7	29,7	31,2	31,6	31,8	32,4	33,6
12.Румъния	..	23,5	28,3	30,4	32,9	33,8	36,5
13.Хърватия	50,0	54,6	54,9	56,8	57,7	58,7	58,5
14.Турция	37,5	34,4	36,7	37,1	38,1	38,8	40,6

Източник: Интернет страница на Евростат

Данните от таблица 20 позволяват да се направи **един важен извод**. Равнището на производителността на труда в България спрямо средното в ЕС-25 е най-ниско между новите членки на общността и страните кандидати. Далеч пред нас е Турция и още повече – Хърватия.

След като производителността на труда у нас е най-ниска логично е да се запитаме – **в какъв времеви хоризонт е възможно догонване на средната производителност на труда в ЕС**. Това може да се установи чрез изчисляване на стъпката

на догонване, при положение, че производителността у нас и в ЕС продължи да нараства със същите темпове (виж таблица 22):

Таблица 22

Стъпка на догонване на ЕС от България по производителност на труда
(процентни пункта)

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001-2006
България/ЕС-25- %	28,7	29,7	31,2	31,6	31,8	32,4	33,6	-
Стъпка на догонване- процентни пункта	-	1,0	1,5	0,4	0,2	0,6	1,2	0,82
България/ЕС-15- %	26,9	27,9	29,5	30,0	30,3	30,8	32,0	-
Стъпка на догонване- процентни пункта	-	1,0	1,6	0,5	0,3	0,5	1,2	0,85

Източник: Изчислено от автора въз основа на сравнителни данни за производителността на труда от интернет страницата на Евростат.

Ако производителността на труда у нас и в страните от ЕС нараства с темповете от 2001-2006 г. са необходими около 80 години за изравняване на нашата производителност с тази на ЕС. Това не е добра перспектива.

Важно е също да се знае **каква е интензивността на догонването** на средните показатели на ЕС по производителност на труда в различните страни нови членки и кандидати. Какво е мястото на България в тази група от 14 държави (виж таблица 23):

Таблица 23

Стъпки на догонване на ЕС-25 по производителност на труда
от новите страни членки и страните кандидати
(процентни пункта)

Страни	Стъпки на догонване
1. Естония	2,68
2. Литва	2,60
3. Румъния	2,17
4. Латвия	2,08
5. Словакия	2,02
6. Унгария	1,70
7. Чехия	1,57
8. Словения	1,48
9. Хърватия	1,42
10. Полша	1,07
11. България	0,82
12. Турция	0,52
13. Кипър	0,22
14. Малта	-1,00

Източник: Изчислено от автора по данни от таблица 21.

Средногодишната стъпка на сближаване на България с ЕС по производителност на труда е между най-ниските в тази група страни. Интензивността на повишение на производителността на труда у нас е 3,3 пъти по-ниска от тази в Естония и 3,2 пъти по-ниска от тази на Литва. Близко три пъти по-висока е тя и в Румъния. Това не е добър резултат за нас.

Класирането на България по производителност на труда съвпада с класирането по другите показатели за конкурентоспособност. Това е логично, защото производителността на труда е синоним на конкурентоспособността и се използва като важен разходен показател за конкурентоспособност¹. Няма страна по света с висока производителност на труда и ниска конкурентоспособност (измервана с други показатели). И обратното. Всичко това е потвърждение за надеждността на изводите за тревожното ни изоставане по конкурентоспособност.

В този контекст от разсъждения за производителността на труда и нейната роля като фактор на растежа се налага отново да обърнем поглед към Стратегията за ускорено икономическо развитие на България, изработена от група колеги.

На с. 156 четем, че “през първите години **акцентът е поставен върху по-ефективното използване на традиционните източници на растежа...** Необходимо е да осъзнаем, че знанието ще има по-малка относителна тежест в темповете на растежа през първите 6-8 години от традиционните източници”. По-нататък са подредени по степен на важност основните източници на растежа: аграрен сектор, туризъм, енергетика, предприятия, регионално развитие и инфраструктура, развитие на агломерациите, увеличение на заетостта и накрая – образованието и икономиката на знанието (с. 156-168).

Авторите на този проект **ни връщат 30 години назад** към дискусията за екстензивния и интензивния растеж и за необходимостта от ориентация към интензивния растеж поради изчерпване на екстензивните фактори.

Изненадващо е, че **в началото на 21 век ни убеждават в обратното** – през следващите 6-8 години да разчитаме главно на традиционните източници на растеж, а не на образованието и науката. Такава теза, освен че е странна, може да бъде много лесно оборена с аргумента, че **потенциалът на българския аграрен сектор** след присъединяването към ЕС е ограничен от Общата аграрна политика на ЕС, от безвъзвратно загубените традиционни външни пазари и от разрушителните процеси в българското земеделие след 1989 година. В сегашното си състояние българското земеделие не може да бъде двигател на растежа. То самото се нуждае да бъде изтеглено от дълбоката криза.

Ограничен е потенциалът и на туризма, между другото и поради погрешното му развитие през последните години с ориентация към ниско платежоспособни чуждестранни туристи. **Инфраструктурата ни е в окаяно състояние** и също не може да бъде мотор на растежа. Тя по-скоро е препятствие за растежа. По оценки на Световния икономически форум по бизнес климат и по качество на работа на **нашите предприятия** сме в опашката на световните класации (виж т. 2.1.4.). Ана-

¹ Както е известно, показателите за цена, качество, надеждност, лесно използване, техническа новост, редовно техническо обслужване, перспективност и т.н. също се използват като повече или по-малко важни показатели за конкурентоспособност.

лизът на ограничителите може да продължи и за посочените други традиционни източници със същите заключения.

Наред с по-доброто използване на традиционните фактори на растежа **България отдавна трябваше да насочи вниманието си към образованието, науката и иновациите** като най-перспективни, практически неограничени източници на икономическо и социално развитие. За това ние настоявахме в нашата Стратегия от 2003 г. (виж сс. 132-147, 208-224, 249-276), а също и в нейното продължение за догонващото развитие, публикувано през 2006 г., (сс. 98-134, 238-291). Още повече, като се има предвид, че **природните ни ресурси са ограничени** – земя, минерални суровини, горива, вода. Същото важи и за количеството на работната сила, особено в условията на демографска криза и голяма емиграция.

Водени от такива съображения, в нашата Стратегия от 2003 г. записахме: “До 2020 г., а и през следващите десетилетия България ще разчита на **многократно повишение на производителността на труда като главен фактор** на социално-икономическия прогрес. Докато вложеното в производството работно време ще се увеличава с проценти, повишението на производителността на труда ще бъде в пъти” (с. 137). В този контекст препоръчахме до 2020 г. **повишението на производителността на труда да осигури около 60% от прираста на БВП, а за десетилетията след това – 70 и повече процента** (виж сс.137-140).

Повишаването на производителността на труда е резултат от подобряване на образованието, развитие на фундаменталната и приложната наука и бързата им комерсиализация. **Без развита наука, високо образована и квалифицирана работна сила не е възможно повишение на производителността на труда.** И по този пункт нашата стратегия от 2003 г. и продължението ѝ от 2006 г. се различават фундаментално от доклада на колегите. **Философията на доклада за източниците на растежа е старомодна и силно подвеждаща.**

2.1.7. Съотношение между нарастването на работната заплата и производителността на труда

Важен показател за конкурентоспособност, произведен от производителността на труда, е **изменението на разхода на труд за единица продукт.**¹ Икономическата му същност е да покаже в какво съотношение се променят във времето производителността и възнаграждението на заето лице (виж таблица 24). От чисто икономическа гледна точка колкото повече нарастването на производителността на труда изпреварва нарастването на средната заплата и другите разходи за труд, толкова по-висока е конкурентоспособността на производството. По силата на други съображения обаче това изпреварване не може да бъде безгранично. Проблемът е да се намери най-рационално съотношение между конкурентоспособност и социална цена.

¹ Изчислява се като изменение на отношението между трудовото възнаграждение в текущи цени на заето лице и БВП в текущи цени на заето лице. С други думи, това е съотношение между изменението на средната заплата и на производителността на заето лице. Ефективността се повишава, когато нарастването на производителността на труда изпреварва нарастването на средната заплата на заето лице. В този случай показателят е със знак минус, и обратно. В западната икономическа литература е известен като Unit labour cost.

Таблица 24

Съотношение в изменението на производителността
и възнаграждението на заето лице в ЕС и България

(проценти)

Страни и региони	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ЕС-25	0,2	0,2	-0,4	-0,4	-1,0	-0,6	-0,7
ЕС-15	0,3	0,2	-0,3	-0,4	-0,9	-0,3	-0,7
България	-15,9	2,7	-2,7	1,2	-4,0	-1,3	-3,4

Източник: Интернет страница на Евростат

Докато в ЕС почти през всички години има подобрение на конкурентоспособността, колебанията в България са големи. Като цяло обаче повишението на конкурентоспособността у нас през тези години преобладава над влошаването ѝ.

Този показател характеризира изменението на конкурентоспособността само от гледна точка на възнаграждението на труда. Той не улавя разходите на другите фактори на производството. Освен това, в числителя са обхванати само наетите лица по трудово правоотношение, а в знаменателя (БДС/заетост) присъства цялата работна сила, включително самонаетите.

2.1.8. Износ на човек от населението

Големият абсолютен и относителен износ предполага голямо производство на качествени и евтини стоки, приемани от конкурентните и взискателни световни пазари¹. В противен случай той би бил невъзможен.

От МВФ ни поучаваха до скоро, че трябва да ограничаваме вноса, за да намалим дефицита в търговския баланс и по текущата сметка. Това беше погрешен съвет за погрешна политика. **Проблемът на България от 15-18 години не е в големия внос, а в малкия износ.** Той се потвърждава от сравнение с износа на еднакви и дори по-малки от нас по население страни от централна и югоизточна Европа, показано в таблица 25:

Таблица 25

Износ на човек от населението в България и други ЦИЕ страни

(в щатски долари)

Страни и региони	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1	2	3	4	5	6	7	8
ЦЕ и балтийски страни							
Чехия	2921	3272	3757	4762	6571	7677	8883

¹ Изключение правят повечето страни от ОПЕК, които имат голям износ като маса и на човек от населението, но само или главно от суров петрол.

1	2	3	4	5	6	7	8
Естония	2364	2584	2715	3544	4593	5988	7412
Унгария	2882	3045	3434	4290	5543	6139	7265
Латвия	867	935	1107	1379	1835	2104	2631
Литва	1157	1397	1723	2188	2737	3252	4154
Полша	930	1079	1224	1597	2143	2491	3087
Словакия	2198	2339	2660	4045	5140	5509	7407
Словения	4404	4673	5236	6458	8032	9400	10699
Югоизточна Европа							
България	596	647	730	967	1263	1505	1956
Хърватия	1038	1082	1137	1434	1866	2010	2524
Румъния	463	508	636	812	1084	1297	1496

Източник: EBRD, Transition Report Update, May 2006, pp. 27-71 and May 2007, pp. 1-61

Пояснения: Износът на човек от населението е изчислен от автора от изходните данни в посочения източник. Сравненията между различни по големина страни по този показател трябва да са предпазливи, понеже, при равни други условия, по-големите страни (Румъния и особено Полша) са по-слабо отворени от малките страни. На това основание може да се направи извода, че ако елиминираме влиянието на мащабите на страната, България би била след Румъния по износ на човек от населението. Показателят е полезен ориентир за конкурентоспособността на сравними по население икономики.

Поради ограничения обем на производството, примитивната му продуктова структура, незадоволителното качество, посредственото технологично равнище и ниската конкурентоспособност България има далеч по-малък износ от другите съизмерими по население страни от централна Европа.

Още по-категоричен е този извод по износа на човек от населението. **България изнася 5,5 пъти по-малко от Словения, 4,5 пъти по-малко от Чешката република и 3,7 пъти по-малко от Унгария** на човек от населението. И по този показател сме последни в сравнение с новите страни членки и кандидатите за ЕС. Причините за това са малкият обем на нашето производство и ниската му конкурентоспособност. А те се дължат главно на вековната изостаналост на България и се подсилват от икономическата политика през последните 18 години, в т.ч. и на продължително фиксирания валутен курс.

Доказателство за повишена конкурентоспособност на нашата икономика ще бъде постигането на съизмерим износ на този в посочените страни. **Не правим сравнения с най-развитите малки западноевропейски страни (Австрия, Дания, Белгия, Швейцария, Финландия и др.), където относителният износ е многократно по-голям от нашия.** Това също е доказателство за по-висока конкурентоспособност.

България изостава поне с 10-15 години от Словения, Чехия, Унгария и Словакия по износ на човек от населението. Изоставането ни от старите членки на ЕС се измерва с няколко десетилетия.

2.1.9. Износ и внос на един лев брутна добавена стойност

Износът и вносът на един лев БДС са мерило за ефективност и конкурентоспособност на икономиката. От вносните суровини и материали у нас често се произвеждат посредствени стоки, които са непродаваеми на международните пазари или се изнасят на ниски цени. Много често вносът се дължи на липсата на равностойни местни материали, а в други случаи – за задоволяване на екстравагантни инвестиционни прищевки на най-богатата прослойка, особено в строителството на жилища, резиденции и офиси. Почти всички важни строителни материали се внасят, включително и такива, които се произвеждат у нас с прилично качество и цена.

Средните показатели за износа и вноса на 1 лев БДС са тревожни (виж таблица 26):

Таблица 26

Износ и внос на 1 лев БДС

(лева)

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. Износ на 1 лев БДС	0,43	0,42	0,42	0,44	0,48	0,53	0,59
2. Внос на 1 лев БДС	0,58	0,60	0,58	0,63	0,70	0,81	0,90

Източник: Изчислено по данни на НСИ

Износът на 1 лев БДС остава стабилен на ниско равнище през по-голямата част от периода с лека тенденция на подобрение през последните две-три години. При вноса има тенденция към повишение, особено през последните три години. Това е стагнация на ниска ефективност и конкурентоспособност. През последните години няма признаци за повишаване на ефективността и конкурентоспособността на икономиката, оценявани чрез структурата на БВП и връзките ни с международните пазари. Икономика, която прави много **по-голям внос, отколкото износ на един лев БДС** и има ограничен обем на износа с примитивна структура и ценови равнища, е далече от европейските критерии за конкурентоспособност.

Структурата на износа на 1 лев БДС също е неблагоприятна. Най-голям е делът на суровините и материалите, металите и химикалите и дрехите и обувките, т.е. необработени или първично обработени стоки с неквалифициран труд и ниска добавена стойност. Малък е делът на инвестиционните стоки, а делът на машините, уредите и апаратите е нищожен. С такава структура на износа не може да се постигне значим прираст на неговия обем и още по-малко – конкурентоспособност на износа.

Структурата на износа показва, че в икономиката **не протича структурна и технологична модернизация в значими мащаби**, която би създала условия за повишение на конкурентоспособността в средносрочна и дългосрочна перспектива.

На какво се дължи ниската конкурентоспособност? В нормално функционираща конкурентоспособна икономика на малка страна като нашата, **прирастът на износа** на качествени стоки трябва да **изпреварва значително прираста на БДС и на общата маса на износа, а прирастът на вноса да расте изоставащо** при нарастващо производство. Картината в България е друга. Износът на 1 лев БДС остава почти стабилен или нараства твърде бавно през последните години. Няма забележимо повишение на конкурентоспособността на експортните стоки.

Вносът на 1 лев БДС нараства, особено вносът на суровини и материали. **На икономически език това означава**, че липсва дълбочинна преработка на местните и вносните суровини, произвеждат се груби и обемисти материалоемки и енергоемки продукти. Не се произвеждат високотехнологични крайни продукти, които могат да се изнасят на високи цени, а посредствени изделия, непродаваеми на международния пазар или продаваеми на ниски цени.

Постъпленията от износа на неконкурентни стоки често не покриват разходите по тяхното производство. Ако това е така **как оцеляват фирмите, които изнасят на загуба?** Те компенсират загубите от нерационален износ чрез изплащане на по-ниски заплати (или забавяне и отказ от плащането им); използване на два пъти по-евтина електроенергия и природен газ¹, отколкото в западна Европа (или нерегламентираното ѝ ползване); неизплащане на задължения към местни доставчици; неплащане на данъци и осигуровки за персонала и т.н. Наред с други причини, това води до тревожно увеличение на взаимната задължнялост между фирмите, задълженията към бюджета, НОИ, банките, собствения персонал и други.

Това не може да продължава безкрайно, **защото се натрупва огромен квази-бюджетен дефицит**. Той вече достига 150% от БВП. България сега е в такава ситуация, макар че има положително бюджетно салдо. За квазибюджетния дефицит не се говори. За него НСИ дори престана да публикува информация от няколко години. А той е не по-малко опасен от бюджетния дефицит. Защото, освен смущения в работата на фирмите и ниска конкурентоспособност, по линия на междуфирмената задължнялост може да предизвика верижни фалити на компании от реалния сектор и на свързани с тях финансови институции. Икономическата и социалната цена на такива фалити може да бъде много висока.

2.1.10. Импортоспособност на износа

Важен показател за ефективност и за конкурентоспособност е импортоспособността на износа. Тя е висока и продължава да расте (виж таблица 27):

¹ Средната цена на електроенергията за индустриални цели през 2007 г. в ЕС-27 е 0,0822 евро/квч.; в ЕС-25 – 0,0825; в ЕС-15 – 0,0839 и в България – 0,0465. Само Латвия има по-евтина електроенергия от нас – 0,0443 евро/квч. (виж интернет страница на Евростат).

Средната цена на природен газ за индустриални цели през 2007 г. в ЕС-27 е 8,89 евро/гегаджаул; в ЕС-25 – 8,99; в ЕС-15 – 9,14 и в България – 5,22. Само Естония има по-евтин природен газ от нас – 3,68 евро/гегаджаул (виж интернет страница на Евростат).

Таблица 27

Импортоекмост на износа

(лева)

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
3. Внос на 1 лев износ	1,35	1,42	1,39	1,44	1,46	1,55	1,53

Източник: Изчислено по данни на НСИ

Това е доказателство за ниска ефективност и конкурентоспособност. Оказва се, че нямаме достатъчно вътрешни суровини и материали, квалифицирана работна ръка и подходящи технологии за производство на конкурентоспособни экспортни стоки. Преобладаващата част от употребяваните първични енергоносители са вносни. Поради остарели технологии експортно ориентирани фирми често произвеждат посредствени по качество стоки, даже с качествени местни и дори скъпи вносни материали. Наред с технико-икономическата си нецелесъобразност, това натоварва допълнително търговския ни баланс. С други думи, ефективността на нашето производство е ниска, а тя предопределя ниска конкурентоспособност.

2.1.11. Средни експортни цени по групи стоки

Друго измерение на конкурентоспособността са средните експортни цени. Колкото по-качествена е една стока, толкова по-търсена е тя и по-висока е продажната ѝ цена на конкурентните международни (и вътрешни) пазари. **Цената е показател за конкурентоспособност само при лоялна конкуренция.** Това не важи за монополната и спекулативната цена.

По оценки на Виенския институт за международни икономически изследвания средните български експортни цени за ЕС (при база 1,00 за общия внос на съюза) за някои групи стоки са **0,25-0,35-0,40**. Експортните цени за ЕС на новите членки от централна Европа (ЦЕ) за същите групи стоки са 0,45-0,65, а на най-развитите страни – 1,0-1,5-2,0.

По оценки на Европейския доклад за конкурентоспособност за 2003 г. изнасяните в ЕС български продукти на преработващата промишленост са с най-ниски цени в сравнение с другите ЦЕ страни изнасятели, но **изоставането е с около 16 процентни пункта** от средните импортни цени на ЕС за съответните стокови групи¹.

Различието може да се обясни с използването на **различни стокови групи** при двете изчисления. В първия случай – за по-съвременни (например, среднотехнологични) продуктови групи, където изоставането на България е по-голямо и по-трудно преодолимо, а във втория – посредствени стокови групи (облекло и обувки на ишлеме), където изоставането ни е по-умерено и по-лесно преодолимо.

¹ European Commission, European Competitiveness Report 2003. Commission Staff Working Document, Brussels, November 2003, p. 211.

Следователно, българските продукти се продават в ЕС на по-ниски цени от средните импортни цени на общността за същите стокови групи. **Това се дължи на по-ниското качество на нашите стоки, по-примитивна продуктова структура в рамките на съответните стокови групи, по-ниски технологични характеристики, по-слабо организиран сервиз (за машини, домакински уреди и други сложни стоки), неспособност да се поддържа трайно договореното качество, неспазване на сключени договори и т.н.** Казва си думата и престижът, който нашите стоки са си “завоювали” на международните пазари. Той трудно се печели, но лесно се губи.

2.1.12. Изменения в структурата на външнотърговския стокообмен

Най-обобщена представа за структурните характеристики на външнотърговската дейност дава **структурата на стокообмена** (виж таблица 28):

Таблица 28

Структура на външнотърговския стокообмен

(проценти)

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Общо	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Износ (FOB)	42,6	41,3	41,9	41,0	40,7	39,2	39,5
Внос (CIF)	57,4	58,7	58,1	59,0	59,3	60,8	60,5

Източник: НСИ, Статистически справочници за съответните години.

Делът на износа намалява, а на вноса расте. Тази тенденция продължава и през 2007 година. Съдейки по данните за търговския баланс от януари до юли 2007 г. се очаква още по-голям годишен дефицит. Прирастът на износа изостава силно от прираста на вноса. Това е друг израз на влошаването на външнотърговския баланс, което се изразява в застрашително повишаване на отрицателното салдо по търговската сметка, а от там и на текущата сметка.

2.1.13. Балансираност на търговската и текущата сметка

Производството на голяма като количество и конкурентна като качество продукция е **най-важната предпоставка за увеличение на износа.** При ефективно функциониране на икономиката този износ се осигурява с местни фактори на производството и с рационален внос. Това създава условия за балансираност на търговската сметка и дори за положителен баланс.

При ограничено производство на стоки и недостатъчно висока конкурентоспособност проникването на международните (а и на вътрешния пазар) е по-трудно и масата на износа е по-малка. Ако към това се прибави нерационалната организация на националния възпроизводствен процес, посредствените му структурни и технологични характеристики, ограниченото производство и износ се поддържат със сравнително голям и често пъти нерационален внос. Това в крайна сметка води до отрицателен външнотърговски баланс (виж таблица 29):

Таблица 29

Дефицит в търговската и текущата сметка

(% от БВП)

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Търговска сметка	11,8	11,7	10,3	12,7	13,9	19,1	21,8
Текуща сметка	5,6	7,3	5,3	9,3	8,5	11,8	14,8

Източник: Интернет страница на БНБ и EBRD, Transition Report Update, May 2007, p. 15

Дефицитът в търговската сметка в най-голяма степен предопределя дефицита в текущата сметка. Дефицитът в текущата сметка може да бъде частично облекчен от положителното салдо във финансовата сметка, но то не е в състояние трайно да компенсира лавинообразно нарастващия търговски дефицит. Дефицитът в търговския баланс през 2001 г. е бил 1581 млн. щатски долара при дефицит в текущата сметка 984 млн. долара. През 2006 г. дефицитът в търговския баланс достига 6,81 млрд. щатски долара, а дефицита в текущата сметка – 4,67 млрд. долара¹.

По предварителни данни на БНБ дефицитът в търговския баланс за януари-юли 2007 г. е бил 3886,5 млн. евро или с 1195 млн. евро повече от същия период на миналата година. **Дефицитът в текущата сметка за януари-юли 2007 г.** е бил 3040,8 млн. евро или с 1235,9 млн. евро повече от същия период на миналата година². Към края на 2007 г. се очертава дефицит в търговската сметка 25-27% от БВП и дефицит в текущата сметка 21-22% от БВП.

Главната причина за това е малкият износ на България и ниската му конкурентоспособност поради примитивни структурни и технологични характеристики на икономиката, ниска рационалност на производството, ниска квалификация на работната сила, ниско качество на управлението на макро- и микро равнище. Тук се отразяват и негативните последствия от трайно фиксирания валутен курс на лева в продължение на повече от 10 години. Това е важен без да е основен фактор за ниската конкурентоспособност на икономиката.

2.1.14. Брутен външен дълг

Размерът на външния дълг зависи от много фактори, чието анализиране не е задача на настоящото изследване. **Един от тях, може би най-важният, е конкурентоспособността на икономиката.** Ниската конкурентоспособност ограничава възможностите за износ и повишава потребностите от внос. Това води до по-голям дефицит в търговската и текущата сметка и от там – до натрупване на допълнителен външен дълг.

Конкурентоспособността предопределя и потенциала на икономиката да заделя средства за обслужване на външния дълг и в зависимост от това – неговото увеличение или намаление. Всички дефекти, водещи до ниска конкурентоспособност, в

¹ EBRD, Transition Report Update, May 2007, p.15.

² Интернет страница на БНБ.

крайна сметка се отразяват върху нивото и динамиката на brutния външен дълг. Съдържанието на таблица 30 е логичен венец на казаното до тук в раздел първи и в т. 2.1. на втори раздел.

Таблица 30

Брутен външен дълг

(млн. долара)

Показател	1989	2000	2005	2006
Брутен външен дълг	10656	15447	17906	25571

Източник: БНБ, други източници и собствена информация

Пояснения: Дългът е към края на съответната година. За изчисляване размера на дълга в края на 2000, 2005 и 2006 г. изхождаме от официалните данни на БНБ за brutния външен дълг в евро и ги превръщаме в щатски долари с коефициент 1,30 (обменния курс на еврото към долара в края на 2006 г.). Например, в края на декември 2006 г. дългът е бил 19669,9 млн. евро, което е равно на 25571 млн. долара по споменатия обменен курс. Постъпваме така за да сравняваме дълга през последните 5-6 години с този през 1989 година, когато еврото не съществуваше и дългът се измерваше само в щатски долари.

Брутният външен дълг на България расте тревожно бързо, особено през последните една-две години. Този процес продължава и през 2007 година. Така ще бъде и през следващите години. В края на 2006 г. той е бил 19669,9 млн. евро, а през юни 2007 г. достигна 21177,1 млн. евро по данни на БНБ.

2.2. Факторни (косвени) показатели за конкурентоспособност

Факторни показатели за конкурентоспособност са тези, които **насочват вниманието към най-важните фактори** за нейното повишаване и едновременно с това **дават косвена представа** за нейното равнище и изменение.

2.2.1. Структура на износа по групи стоки по начин на използване

Изследването на структурата на износа по групи стоки по начин на използване е много важно за опознаване структурата на производството, по която статистиката не публикува достатъчно конкретни данни. **Всяка страна изнася толкова и такива стоки, колкото и каквито произвежда.** Продуктовата структура на производството може да бъде (и навярно е) дори по-неблагоприятна по качество на стоките, защото на конкурентния външен пазар се пласират само най-качествените. Голяма част от другите – по-ниско качествени стоки, все още могат да се продават на по-малко взискателния вътрешен пазар и се купуват от хората с по-ниски доходи. След приемането ни в ЕС разликата между външен и вътрешен пазар избледнява, а след време ще изчезне напълно.

Сегашната структура на производството и износа на България се предопределя от натрупаните в миналото производствени фактори и особено от структурата на

вноса, най-вече на инвестиционни стоки, през последните 15-20 години. Естествено, и от тяхното използване.

Продуктовата структура на производството и особено на износа по начин на използване е **показателна и за конкурентоспособността на икономиката**. Достатъчно е да се види структурата на производството и износа на една страна, за да се прецени равнището на икономическото ѝ развитие и конкурентоспособността на нейната икономика. Колкото по-висок е дялът в износа на високотехнологични инвестиционни, битови и други стоки за дълготрайна употреба и на съвременни потребителски стоки и лекарства, и по-малък дялът на суровини и първично обработени материали, толкова по-висока е конкурентоспособността на нейната икономика.

Продуктовата структура на производството и износа на България по групи стоки по начин на използване е **типична за слабо развита страна**. Както вече споменахме, структурата на производството предопределя структурата на износа. А двете заедно са косвени измерители за конкурентоспособността на икономиката. Структурата на износа през последните години е показана на таблица 31:

Таблица 31

Структура на износа по групи стоки по начин на използване

(проценти)

Групи стоки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. Потребителски стоки	34,9	38,8	39,0	40,0	36,6	33,1	29,1
2. Суровини и материали	51,7	47,1	46,4	45,1	48,5	49,2	54,0
3. Суровини, материали и потребителски стоки (редове 1+2)	86,6	85,9	85,4	85,1	85,1	82,3	83,1
4. Инвестиционни стоки	13,4	14,1	14,6	14,9	15,0	17,7	16,9
5. Общо – неенергийни стоки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Източник: Годишни отчети на БНБ и интернет страниците на БНБ и НСИ.

Пояснения: Структурата е изчислена въз основа на данни в евро от годишните отчети на БНБ, а за 2004, 2005 и 2006 г. – от интернет страницата на БНБ. Правим анализа само в рамките на неенергийния износ, защото износьт на енергийни стоки се колебае силно (между 8 и 15% през последните години) поради промени в енергийните цени, валутните курсове и други причини. Така постигаме относително по-чиста картина за структурата и техническото равнище на изнасяните стоки.

Още по-изразителна е структурата на износа на някои важни групи стоки, показана в таблица 32:

Таблица 32

Износ по най-важни групи стоки

(проценти)

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. Метали и химикали	31,5	26,9	23,7	25,4	28,8	28,2	29,3
2. Дрехи и обувки	19,2	23,1	23,0	23,9	21,6	18,7	15,9
3. Суровини за храни, текстилни материали, дърва, цимент, тютюн	17,3	17,4	20,5	18,0	19,7	21,0	16,9
4. Машины, уреди и апарати	5,2	5,3	5,4	5,1	5,0	5,0	4,8
5. Електрически машини	4,0	5,6	4,3	4,1	1,3	5,0	1,5
6. Лекарства и козметика	4,0	3,6	3,1	2,7	2,1	2,0	1,8

Източник: Изчислено по данни на БНБ и НСИ.**Пояснение:** Изчислено също спрямо общия неенергиен износ.

Какви изводи могат да се направят от данните в таблици 31 и 32?

Първо. Много е голям дялът на потребителските стоки в износа, който през последните години намалява (виж табл. 30). Проблемът е, че главната им съставка са облеклото и обувките (19-24%), които се произвеждат предимно на ишлеме по дизайн на чуждестранни поръчители. Голяма част от материалите също са от чужбина. **Това са нискотехнологични, първично обработени материалоемки и наситени с прост труд стоки. Те се реализират на ниски цени в стокови ниши, изоставени отдавна от развитите страни и изнесени в по-слабо развити икономики с евтин труд. Главният български принос в тези стоки е неквалифицираният труд.** Добре е, че техният дял намалява през последните години.

Перспективите за бъдещо производство и износ на текстилни стоки и обувки не са добри, особено след приемането на Китай в Световната търговска организация, а също и конкуренцията на стоки от Индия и други далекоизточни страни, произведени с още по-евтин от нашия труд. Засега и в средносрочна перспектива при липса на по-добри алтернативи България трябва да използва тези възможности, като съевременно подготвя бързо преориентацията си към по-ефективна структура на производството и износа.

България не може да разчита на чувствително увеличение на износа с такива стоки и още по-малко на неговата конкурентоспособност. Те са относително конкурентни само в посредствените стокови ниши. Те могат и трябва да се използват сега и през следващите години по принудителна необходимост, но не и в дългосрочна перспектива. С такива стоки България може да оцелее за известно време на европейския и световния пазар в съответните стокови групи, но не може да постигне растеж, производителност и конкурентоспособност, които да я приближават към развитите страни.

Второ. Още по-голям е дялът на суровините и материалите в износа, между които най-обемиста е групата на металите и химикалите, а също и текстилните ма-

териали, суровините за производство на храни, дървен материал, цимент, тютюн и други (табл. 31). **Това са необработени или първично обработени нискотехнологични, капиталоемки, материалоемки и енергоемки стоки, които също се продават на ниски цени.**

България още по-малко може да разчита на такива стоки за увеличаване на обема и повишаване конкурентоспособността на износа, особено при ограничените ни ресурси от енергоносители и минерални суровини. **Те също са конкурентни само в посредствените стокови ниши, изоставяни от средно- и високоразвитите страни и по неизбежна необходимост използвани от слаборазвитите като нас.** Пребиваването ни в тези ниши може да продължи през следващите години и в средносрочна перспектива. С тях обаче нямаме шансове за икономически прогрес в дългосрочна перспектива.

Трето. Тревожно висок е дялът на суровините, материалите и потребителските стоки (редове 1+2 в таблица 30) – около 83-85% от общия износ на неенергийни стоки, при леко намаление през 2005 и ново повишение през 2006 година. Високият дял на тези стоки в износа е изразител на икономическата ни изостаналост и ниска конкурентоспособност. С такива стоки България не може да постигне чувствително намаление на дефицита във външнотърговския баланс, който продължава да расте застрашително. Още по-малък е потенциалът на такива стоки за повишаване конкурентоспособността на износа. Продължаването с такъв тип износ ще потиска растежа и бъдещото ни развитие.

Четвърто. Нисък е дялът на инвестиционните стоки в износа, увеличен чувствително през 2005 г. и отново леко намален през 2006 година (таблица 30). Преобладаващата част от изнасяните от България инвестиционни стоки са на ниско равнище, следвани със скромнен дял от среднотехнологичните на посредствено равнище. Нищожен е дялът на високотехнологичните стоки.

По-сложните инвестиционни стоки, включително производствена електроника, **заедно с** качествените химически и фармацевтични продукти, битовата електроника и висококачествените хранителни продукти **притежават най-голям потенциал** за повишаване на износа и на неговата конкурентоспособност. Този потенциал засега не се използва у нас. За да стане това, са нужни огромни инвестиции във физически и човешки капитал, съвременен корпоративен и макроикономически управление, много време и още повече въображение. Все някога обаче трябва да се започне. България няма бъдеще ако продължава да разчита на износ на ишлеме, на суровини, материали и други посредствени стоки. Нещо повече, българската икономика се самоизтощава с такъв износ.

Пето. Необходимо е бързо и мащабно реструктуриране и технологично обновяване на производството. Само така може да се увеличи дялът на високотехнологичните и качествени стоки с ниска материалоемкост, енергоемкост, капиталоемкост, с повече квалифициран труд и вградени научни знания. Това ще изисква големи ресурси и много време, но трябва да започне, за да постигнем значимо увеличение на износа и на неговата конкурентоспособност. Продължаваме ли да отлагаме и не го ли направим бързо другите страни ще ни изпреварват, ще заемат сво-

бодните още атрактивни ниши и ще ограничават възможностите ни за маневриране. Последствията за България от такова бавене ще са тежки!

Подобна масирана модернизация засега не е започнала. Икономическата политика е насочена главно към финансова стабилност в традиционния ѝ смисъл, а не към масирана структурна и технологична модернизация. Финансовата стабилност е полезна и необходима, но превърната в самоцел, става вредна. Все още не се разбира, че пътят към ускорения догонващ растеж и конкурентоспособност минава през структурната, технологичната и институционалната модернизация, съчетани с финансова стабилност. **Това е ключът – тотална бърза модернизация в условията на финансова стабилност.**

Финансовата стабилност е важна, но не е достатъчна, ако липсва структурна, технологична и институционална модернизация. Модернизацията пък не е възможна без здрава и високообразована работна сила, комплексна инфраструктура, активна иновационна политика и редица други предпоставки. Българските власти вече 18 години се вторачват във и дори фетишизират само една от важните предпоставки за растеж и конкурентоспособност – финансовата стабилност и по-специално в бюджетния излишък, пренебрегвайки всички останали, които взети заедно са еднакво по-важни.

Целева функция на официалната икономическа политика на България не е подобряването на качеството на живота на хората чрез структурна, технологична и институционална модернизация, висок растеж и конкурентоспособност, а чрез ниска инфлация, бюджетен излишък, голям фискален резерв и други подобни. Има в излишък финансова стабилност, но грижата за хората е силно дефицитна.

Никой по света не е направил радикална структурна и технологична модернизация в режим на валутен борд и разчитайки само на неговия инструментариум. Няма да го направи и България докато не модернизира икономическата си политика. С това трябва да се започне. С традиционна консервативна икономическа политика не може да се изгражда нетрадиционна икономика – с модерни структурни, технологични и институционални характеристики, екологично целесъобразна, конкурентоспособна и социално ориентирана. Още по-малко – икономика на знанието.

Шесто. Продуктовата структура на **повечето централно европейски страни ни изпреварва с 15-20 години, а на най-развитите страни членки на ЕС – с 40-50 години.** Икономика, която произвежда и изнася предимно суровини, първично преработени и нискотехнологични стоки, не е конкурентоспособна и не се очертава да стане такава през следващите 10-15 години, дори ако се вземат незабавни мерки за излизане от това състояние. Постигането на конкурентоспособност изисква продължително натрупване на подходяща структурна, технологична, интелектуална, институционална и екологична критична маса.

Бързото подобряване на продуктовата структура на България изисква активна държавна политика с участието на частния сектор и тясно производствено сътрудничество с високотехнологични компании от развитите страни: по производствена електроника, информационни технологии, биотехнологии, нанотехнологии, нови материали, екологично чисти продукти, съвременно машиностроене,

транспортна техника, битова електроника, химическа промишленост, лекарствени продукти, козметика и т.н. Това предполага **привличане на водещи чуждестранни компании** от ЕС, САЩ, Япония, Южна Корея и др. за създаване на производствени мощности у нас.

България може да бъде привлекателна за чуждестранни компании с наличието на сравнително квалифицирана евтина работна сила; специален привилегирован данъчен и друг режим за 10-15 и повече години със съответни държавни гаранции; членство в ЕС и свързания с това достъп до големия вътрешен пазар на общността; политическа, икономическа и институционална стабилност. Българските компании не могат да осъществят сами такава продуктова и технологична преориентация на икономиката. Нито пък може да се разчита на пазарния автоматизъм.

Структурообразуващите функции на пазара са ограничени. Пазарът не може да прогледне в бъдещето и да прозре кои са най-перспективните структури и технологии. Това е възможно само чрез тясно сътрудничество на наши фирми с водещи световни компании в съответните области при активно поддържащо участие на българската държава и на българската наука.

Експортът на нашата страна в сегашния си вид не допринася за икономическия растеж. Той натрупва все по-голям дефицит в търговския баланс и в текущата сметка и потиска растежа. Както вече подчертахме в т. 2.1.8., проблемът на България сега не е в големия внос, а в малкия износ.

Продължително фиксираният валутен курс (от 1 юли 1997 г.) при натрупана през този период инфлация около 90% и ниски темпове на повишение на производителността на труда допълнително потиска конкурентоспособността на нашите стоки. На свой ред забавеният растеж и ниската конкурентоспособност ограничават експорта и допринасят за все по-голям търговски дефицит. Това пък води до нарастващ дефицит в текущата сметка с произтичащите негативни последици. Такава е ситуацията в България през последните години. Такава се очертава да бъде и през следващите години, ако се прилага сегашната консервативна икономическа политика в режим на валутен съвет.

2.2.2. Дял на вноса на инвестиционни стоки

Общият обем и структурата на вноса на инвестиционни стоки е косвен индикатор за бъдеща конкурентоспособност. Този внос показва каква е подготовката на нашата страна за по-висок бъдещ растеж и конкурентоспособност чрез придобиване на съвременни инвестиционни стоки за структурна и технологична модернизация на икономиката. Ако вносът на инвестиционни стоки е значителен за 5-7-10 поредни години – има масирана подготовка. Ако не е – тя липсва или е недостатъчна. Толкова по-вярно е това за малка страна в сложно положение като нашето.

Вносът на модерни инвестиционни стоки от напредналите страни ще бъде **главният източник за структурна и технологична модернизация** на икономиката. България няма потенциал да осъществи такава модернизация със собствено производство на инвестиционни стоки. Местното производство в най-добрия случай ще играе спомагателна роля.

Някои икономисти твърдят, че дефицитът в търговския ни баланс се дължи на бързо растящия внос на инвестиционни стоки. Поради това е временен и оправдан¹. По-прецизният анализ потвърждава, че относителният внос на инвестиционни стоки у нас почти не расте до 2004 г., с обещаващи признаци за увеличение през 2005 г. и ново намаление през 2006 г. (виж таблица 33):

Таблица 33

Внос на инвестиционни стоки

(проценти)

Показатели	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Инвестиционни стоки	33,64	32,13	31,83	31,63	32,20	34,86	33,70
в т.ч.-машини, уреди и апарати	12,90	10,95	12,21	12,04	10,98	12,06	11,40
-електрически машини	4,00	5,65	4,25	4,07	3,65	3,97	4,20
-транспортни средства	6,84	5,65	6,61	6,97	8,74	10,36	9,50
-резервни части	4,36	4,34	4,67	4,63	4,32	4,41	4,30

Източник: Изчислено по данни от годишните отчети на БНБ, а за 2004, 2005 и 2006 г. по данни от интернет страницата на БНБ.

Пояснение: Изчислено като процент от неенергийния внос.

За качеството на инвестиционните стоки до известна степен може да се съди по страната производител. При равни други условия, техническото равнище на инвестиционните стоки, внесени от най-развитите страни, би следвало да е по-високо от нивата на доставените от средно- или слабо развитите страни. Пак при равни други условия колкото по-висок е делът на внесените инвестиционни стоки от най-развитите страни, може да се предполага, че се извършва съвременна структурна и технологична модернизация (виж таблица 34):

Таблица 34

Внос на инвестиционни стоки – общо и по региони

(% от неенергийния внос)

Региони	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Общо	33,64	32,13	31,83	31,63	32,20	34,86	33,70
От ЕС-15	35,75	36,74	34,79	35,18	36,74	38,77	39,95
От ЕС-11	23,35	19,64	17,99	19,22	22,78	26,99	25,63
От балканските страни	8,36	8,35	9,54	10,14	10,86	15,46	15,23

Източник: Годишни отчети на БНБ и интернет страница на БНБ

Пояснения: ЕС-15 включва страните членки преди разширението от 1 май 2004 г.

¹ Те смятат, че с масирания внос на инвестиционни стоки се провежда мащабна структурна и технологична модернизация, с която се подготвя скорошно рязко увеличение на производството и на износа, а с това и уравновесен търговски баланс. Бедата е там, че няма нито масиран дълготраен внос на модерни инвестиционни стоки, нито мащабна структурна и технологична модернизация. Доколкото се извършва такава, тя е под необходимата интензивност, за да настъпи обрат.

ЕС-11 включва новите страни членки, приети на 1 май 2004 и 1 януари 2007 г., без България.

Балканските страни включват Турция, Сърбия, Черна гора, Македония, Албания, Хърватия и Босна и Херцеговина.

Какви изводи могат да се направят от данните в таблици 33 и 34?

Първо. Относителният внос на инвестиционни стоки е стабилен, но недостатъчно висок до 2004 година. През 2005 г. има чувствително подобрене, последвано от леко влошаване през 2006 година. Трудно е да се предскаже дали подобрието ще продължи през следващите години. За да има сериозна модернизация, **вносът на съвременни инвестиционни стоки трябва да бъде по-голям и продължителен.**

Второ. Структурата на вноса на инвестиционни стоки поражда загриженост. Делът на вноса на машини, уреди и апарати – най-активната съставка на инвестиционните стоки, е нисък и нестабилен. Освен това, част от внасяните машини служат за подмяна на извеждани от употреба стари машини, а не за разширение на производствения потенциал. Немалка част от внасяните машини са втора употреба, с всички произтичащи от това последствия¹. Делът на вноса на транспортни средства със стопанско предназначение расте и приближава плътно дела на машините и апаратите. От разполагаемите данни е трудно да се каже доколко оправдано е бързото увеличение на вноса на транспортни средства и как се използват. Сигурно е само едно – те допринасят все повече за замърсяване на околната среда.

Обемът и структурата на внасяните инвестиционни стоки показват, че **в нашата икономика все още не се провежда значима структурна и технологична модернизация**, която да подготви условията за по-висока конкурентоспособност. За да има забележимо повишение на производството и на конкурентоспособността през следващите 5-7 години, мащабната модернизация би трябвало вече да е набрала скорост. А данните от таблицата показват, че тя не е започнала в значими мащаби или в най-добрия случай предстои. При тези условия не може да се очаква забележимо повишение на производството и на конкурентоспособността в средносрочна перспектива. Това е основание за сериозна тревога.

Ниският дял и неблагоприятната структура на внасяните инвестиционни стоки са **предвестник на недостатъчен растеж и ниска конкурентоспособност** в средносрочна перспектива. **И обратното** – високият дял и благоприятната структура на внасяните инвестиционни стоки са предпоставка за нарастващ темп на растежа и по-добра конкурентоспособност през близките 4-6-8 години.

Трето. Структурата на вноса по групи стоки по начин на използване не дава надежди за предстоящо повишение на растежа, ефективността и конкурентоспособността. Такова подобрене във функционирането на икономиката с интензи-

¹ Вносът в България на употребявани инвестиционни стоки от развитите страни е широко разпространен, защото са по-евтини. Не ни е известно дали се води някаква отчетност за техния дял. Дори банките и охранителните фирми, като правило, внасят по-евтините бронирани автомобили втора употреба за пренасяне на парични средства и други ценности. Новите бронирани автомобили са твърде скъпи и недостъпни за тях. Това е само един пример с чувствителен вид основни средства, внасяни от втора употреба поради ограничените финансови възможности на българските фирми. По наши проучвания този тип внос е широко разпространен сред масовите инвестиционни стоки.

вен растеж трябва да се предшества от чувствително и продължително повишение на вноса на инвестиционни стоки, при умерено повишение (дори трайна стабилизация) на вноса на суровини и материали и намаление на вноса на потребителски стоки. Нито едно от тези условия не е налице.

Четвърто. Структурата на вноса на инвестиционни стоки по региони е общо взето благоприятна (таблица 33). Близко 40% от общия внос на такива стоки идва от ЕС-15. Нормално е, че вносът на инвестиционни стоки от балканските страни е понисък. Трудно е да си обясним доколко основателно е рязкото нарастване на вноса от този район през 2005 и 2006 г., понеже не са известни фирмите производители и доставчици на инвестиционните стоки от балканския регион. Ако това се дължи на внос на инвестиционни стоки от балканските страни, защото са по-евтини, но с пониски технико-икономически характеристики, ползата за българската икономика ще бъде съмнителна.

Пето. Времевият лаг между забележимото подобрене на вноса на инвестиционни стоки и началото на ускорен догонващ конкурентоспособен растеж **е поне 4-5 години**. Икономическата статистика показва, че часовникът, който ще отброява продължителността на този лаг още не е включен. Това би трябвало да е основание за тревога по бъдещето на догонващия растеж и догонващата конкурентоспособност на България.

Примитивните отраслови и продуктови структури са една от главните причини за общата икономическа изостаналост на България и същевременно неин продукт. Не е възможно да се гради модерна икономика на 21-ви век с продуктови структури от първата половина на 20-ти век, присъщи сега на слаборазвитите страни. По-нататъшната технологична, икономическа и социална модернизация на България трябва да започне с модернизация на отрасловите и особено на продуктовете структури. **Модернизационният кипеж** през следващите години и десетилетия **ще бъде главно в продуктовете структури**, следвани от отрасловите и далеч по-малко в секторните.

2.2.3. Дял на високотехнологичните стоки в износа

Делът на високотехнологичните стоки в износа на всяка страна е показател както за технико-икономическото равнище на производството като основен фактор за конкурентоспособността, така и за нивото на самата конкурентоспособност. Няма страна по света със значителен дял на високотехнологичните стоки в износа, чиято конкурентоспособност да е ниска. И обратното.

Особено тревожни са данните за дела на високотехнологичните продукти в износа на България, сравнен с други страни от ЕС и извън него. Нашата изостаналост по този показател се измерва с 30-40 и повече години (виж таблица 35):

Таблица 35

Експортни дялове на високотехнологични продукти

Страни	% от общия износ
България	3
Полша	11
Испания	11
Италия	11,5
Чехия	15
Австрия	15
Германия	19
Дания	22
Швеция	22,5
ЕС-15	22,5
Франция	22,5
Финландия	24
Словения	26
Холандия	31,5
Унгария	32,5
Великобритания	35
Швейцария	39

Източник: WEF, Global Competitiveness Report 2006-2007, p. 26

Евростат публикува свои данни за дела на високотехнологичните стоки общо за ЕС, за страните членки и за кандидатите. Между двата източника има някои различия в конкретни числа, но общата картина и изводите, които могат да се направят, са почти еднакви. И в двата източника делът на високотехнологичните стоки в българския износ е 3%.

Прави впечатление, че подреждането на страните по дял на високотехнологичните продукти в общия износ съвпада с подреждането им по преките и другите косвени показатели за конкурентоспособност. Това говори за **висока корелация между износа на такива стоки и конкурентоспособността.**

2.2.4. Използване на информационно-комуникационни технологии

Световният икономически форум публикува през последните години Глобален доклад за информационните технологии. Той съдържа информация, от която можем да установим къде сме по това ключово направление на съвременното развитие. Таблица 36 показва мястото на България:

Таблица 36

Компютърна готовност на България

(място)

Години	Обобщаващ показател	Икономическа среда	Готовност за използване и развитие	Използване на ИКТ	Обхванати страни-брой
2003	68	69	57	75	82
2004	67	69	60	68	102
2005	64	115
2006	72	122

Източник: Доклади на Световния икономически форум за съответните години.

Подобна е картината и за достъпа на нашите домакинства до интернет (виж таблица 37). И тук установяваме висока корелираност между подреждането на страните по достъп до интернет и другите показатели за конкурентоспособност:

Таблица 37

Достъп на домакинствата до интернет

(проценти)

Региони и страни	2002	2003	2004	2005	2006
ЕС-27	49
ЕС-25	42	48	51
ЕС-15	39	43	45	53	54
Холандия	58	61	..	78	80
Дания	56	64	69	75	79
Швеция	73	77
Норвегия	..	60	60	64	69
Германия	46	54	60	62	67
Финландия	44	47	51	54	65
Великобритания	50	55	56	60	63
Белгия	50	54
Словения	47	48	54
Австрия	33	37	45	47	52
Ирландия	..	36	40	47	50
Естония	31	39	46
Латвия	3	..	15	31	42
Франция	23	31	34	..	41
Италия	34	32	34	39	40
Испания	..	28	34	36	39
България	10	..	17
Румъния	6	..	14
Македония	11	..	14

Източник: Интернет страница на Евростат

Противно на съобщенията в нашите медии за големите ни постижения в тази област и за успешното представяне на наши елитни ученици на международни конкурси по математика, роботика и ИКТ, България е на едно от последните места в световните класации по компютърна готовност. Това е **много тревожен сигнал**.

Ние изоставяме не само от развитите и средноразвитите, но и от около 30 слабо-развити страни. Пред нас са Шри Ланка, Мароко, Ел Салвадор, Колумбия, Намибия, Доминиканска република, Ботсвана, Уругвай, Ямайка, Тринидад и Тобаго, Коста Рика, Мавриций и други. Това е **повече от тревожен сигнал**.

България е на предпоследно място (пред Румъния) между страните членки и кандидати за ЕС по макро- и микро среда за развитие на ИКТ. Ние сме на предпоследно място (пред Турция) по подготвеност да използваме и развиваме ИКТ. Румъния е с няколко места пред нас, а страните членки от централна Европа и Хърватия са далеч пред нас. **Тревожи слабата подготвеност на държавните институции и особено на бизнеса**. Безпокои изоставянето на бизнеса – след нас са само две страни от обхванатите в изследването.

България изостава тревожно по компютърна готовност, дори по-тревожно, отколкото по конкурентоспособност, измервана с преките показатели. Изоставането в ИКТ обаче е много опасно, защото е предпоставка за продължително изоставане по конкурентоспособност и по общо развитие. Още по-опасно е алармиращото изоставане на бизнеса, тъй като микроикономическата конкурентоспособност зависи най-много от него. В наше време, **който изостава в ИКТ, изостава във всичко**.

При посоченото по-горе силно изоставане в качеството на работата на българските фирми, слабят им динамизъм, неефикасно управление, склонността на част от тях към икономически, финансов и социален авантюризъм, нелоялност към държавата, обществото и отделните граждани, ограничено използване на ИКТ, **перспективите за висок и качествен растеж на България през следващите години не са добри**. Защото в крайна сметка те са творците на икономическия растеж. Продуктите и услугите се създават от научните институти, развойните бази и фирмите – т.е. на микро ниво, а не в правителствените кабинети. В кабинетите може да се създава само благоприятна (или неблагоприятна) икономическа и институционална среда за развитие на производството.

И тук подреждането на България по ИКТ съответства на местата, които заемаме в европейските и световните класации по другите показатели за конкурентоспособност. **Развитието на ИКТ и конкурентоспособността са силно корелирани**. Няма страна със широка разпространеност на ИКТ, чиято конкурентоспособност да е ниска. И обратното.

2.2.5. Преки чуждестранни инвестиции

Прието е да се смята, че при нормални условия **преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) са носители на** технико-икономически, управленски, институционални и други **новости** от развитите към по-слабо развитите страни. По принцип колкото по-голям е техният обем и по-благоприятна тяхната структура по икономически отрасли и вътре в отраслите, за въвеждане на най-модерни технологии и произ-

водство на най-качествени продукти, толкова по-конкурентоспособна е икономиката, съответните отрасли, подотрасли и компании.

През последните години в България се насочват значителни ПЧИ. През 2006 г. техният размер с натрупване – общо и по видове дейности, достигна значителен обем (виж таблица 38):

Таблица 38

Преки чуждестранни инвестиции в България с натрупване до края на 2006 г.

млн. евро

Отрасли	Натрупване към 2006 г.
Общо	15723,1
Добивна промишленост	63,3
Други дейности, обслужващи обществото и личността	118,2
Здравеопазване и социални дейности	1,4
Образование	-0,4
Операции с недвижими имоти, наемодателна дейност и бизнесуслуги	2464,5
Преработваща промишленост	3841,7
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия, газообразни горива и вода	735,7
Рибно стопанство	3,4
Селско, ловно и горско стопанство	63,6
Строителство	743,4
Транспорт, складиране и съобщения	2446,9
Търговия, ремонт и техническо обслужване на автомобили, мотоциклети и лични вещи за домакинството	2270,7
Финансово посредничество	2701,5
Хотели и ресторанти	205,8
Некласифицирани	68,1

Източник: Интернет страница на БНБ

Пояснение: Данните за 2005 и 2006 г. са предварителни

Общият размер на натрупаните ПЧИ у нас към 2000 г. достигна 2906 млн. евро, към 2005 г. – 10734 млн. евро и към края на 2006 г. – 15723 млн. евро. Разпределението им по икономически отрасли е дадено в твърде едър план. Това ограничава възможностите да се правят заключения за ролята на тези инвестиции в модернизацията на съответните отрасли, подотрасли и предприятия.

Унгарската статистика и Виенският институт за международни икономически изследвания отдавна публикуват данни и анализи за дела на чуждестранния капитал по подотрасли и отделни производства в обема на произведената БДС, на продажбите, износа, заетостта, печалбите, за производителността на труда, нивата на

заплащане и др. От тях се вижда **значителното превъзходство на чуждестранните предприятия над местните по важни икономически показатели.** Много от най-добрите инженери и работници напускат унгарските предприятия и постъпват в тези с преобладаващ чуждестранен капитал поради по-високите заплати и по-добрите условия за работа. Макар и в по-ограничени мащаби Виенският институт има подобни изследвания и за Румъния.

Обръща се внимание, че голямата част от **чуждестранните предприятия предпочитат да работят с доставчици от развитите страни,** а не с местни предприятия. Това ограничава тяхното положително дисциплиниращо и модернизиращо въздействие върху местните предприятия и натоварва допълнително търговския баланс на страната. В редица случаи те се превръщат в изолирани анклави на модерност сред морето от стопанска посредственост.

Може да се предполага, че картината е подобна и у нас както за доброто, така и за лошото¹. НСИ и Агенцията за инвестиции обаче не провеждат подходящи наблюдения и не публикуват такива данни. Не са ни известни и изследвания на български автори на тази тема.

По принцип е по-добре, когато ПЧИ се насочват към преработващата промишленост, производството и разпределението на енергия, строителството, транспорта, съобщенията и финансовото посредничество. Както личи от таблица 37 на пръв поглед е добре, че 3,8 млрд. евро са насочени към преработващата промишленост. От интернет страницата на Агенцията за инвестиции научаваме и за разпределението им по отрасли на промишлеността. Това също е добре. Липсва обаче сравнителна статистика по най-важни показатели за мащабите и ефективността на чуждестранните предприятия от рода на тази в Унгария.

Едва ли обаче България има голяма полза от насочването на 2,5 млрд. евро в операции с недвижими имоти и наемодателска дейност. Този тип инвестиции нарастват особено бързо през последните години. Част от тях могат да доведат след време до разгръщане на полезна стопанска дейност, но немалка част имат спекулативен и дори паразитен характер.

2.2.6. Енергоемкост на продукцията

България внася повече от 70% от необходимите ни първични енергоносители. Високата енергоемкост на производството обаче затруднява ускоряването на икономическия растеж и повишаването на конкурентоспособността. Това личи от таблица 39:

¹ Някои чуждестранни предприятия станаха пословични с арогантно третиране на своя низов български персонал и с укриването на печалби. И в този случай българските държавни институции не проявяват нужната активност да защитят интересите на персонала и на държавата.

Таблица 39

Потребление на първични енергийни ресурси
за производството на 1000 евро БВП

(в тона нефтен еквивалент)

Страни	Потребление
ЕС-25	0,21
Малта	0,27
Кипър	0,28
Словения	0,34
Турция	0,48
Унгария	0,58
Полша	0,66
Латвия	0,73
Чехия	0,89
Словакия	0,94
Литва	1,20
Естония	1,21
Румъния	1,37
България	1,76

Източник: Интернет страница на Евростат

Пояснение: Данните са за 2003 г. Тази таблица е поместена в правителствената “Оперативна програма. Развитие на конкурентоспособността на българската икономика 2007-2013 г.”, София март 2007 г.

Първият извод, който се натрапва от тази таблица е, че и по двата показателя **България е на последно място** между новите членки на ЕС и страните кандидати. С малки изключения (Турция, Чехия, Естония) има корелираност между енергоемкостта на производството и конкурентоспособността. Световната и европейската практика показва, че страните с ниска енергоемкост на производството имат конкурентна икономика. Това съответства на икономическата логика.

Данните в таблица 38 са за 2003 година. Дори ако допуснем, че през последните четири години има намаление на енергоемкостта, тя остава 7-8 пъти по-висока от средната в ЕС¹. При такава енергоемкост, въпреки по-ниските цени у нас за електроенергия и природен газ за стопански нужди в сравнение със средните в ЕС (виж т. 2.1.9.), **разходите за енергия остават едно от главните предизвикателства** пред повишаването на конкурентоспособността на нашата икономика.

Българските власти поддържат силно рестриктивна политика по доходите в името на конкурентоспособността, а не създават условия за бърза и радикална струк-

¹ По други оценки нашата енергоемкост е 2-3 пъти по-висока от средната в ЕС. Дори и да е така, България е между страните с най-висока енергоемкост на продукцията си и е изправена пред сериозни проблеми за нейното намаляване.

турна и технологична модернизация на икономиката (а от там и за намаляване на енергоемкостта), което е по-ефикасно и по-перспективно средство за повишение на конкурентоспособността¹.

Индустрията е най-голям потребител на енергия – около 39% от крайното енергийно потребление. Този дял бавно намалява. Шест подотрасли на промишлеността консумират 80-85% от използваната в сектора енергия. **Само три от тях** (черна металургия, цветна металургия и химическа промишленост) през последните години **потребяват 53-57% от енергията, използвана в индустрията, а произвеждат 20% от продукцията** на сектора. Транспортът поема около 25% от крайното енергийно потребление, а домакинският сектор и търговията – около 36%.

Анализът на баланса на потреблението на енергия в контекста на европейския и световния опит дава основания за **важни изводи по бъдещата енергийна политика на България**. През последните десетилетия преобладаващата част от свързаните с енергетиката инвестиции са били за нови енергийни мощности и нищожна част – за икономия на енергия при нейното разпределение и потребление. През последните 2-3 години има оживление в енергоикономисващите мерки, но не е достатъчно.

През следващите 15-20 години **главните усилия в енергийната политика на България трябва да бъдат насочени към икономии на енергия** в стопанския и домакинския сектор, а също и в разпределителната мрежа. Препоръчаният от нас средногодишен растеж на БВП до 2020 година около 5,5% трябва да се постигне без увеличение или с минимално увеличение на енергопотреблението².

Трябва също да се **преосмисли стратегията на България да бъде енергиен център на Балканите**, т. е. да изгражда мощности за износ на електроенергия в съседните страни. Такава политика не е целесъобразна от икономическа и екологична гледна точка, а също и с оглед очертаващото се по-нататъшно повишение на световните цени за първични енергоносители.

2.2.7. Публични разходи за образование

Връзката между образователното ниво на населението и квалификацията на работната сила с крайните резултати от стопанската и всякаква друга дейност е доказана отдавна по безспорен начин. Това важи и за **връзката между образование (и квалификация) и конкурентоспособност**. В корена на успехите на всички слабо и средно развити страни в Европа, Далечния изток и други региони са грижите на държавата за образованието на своя народ. Особено, когато страната няма ресурси от други производствени фактори, какъвто е нашият случай. **Хората са най-голямото богатство на България**. То може да бъде умножено многократно само чрез повишаване на образователното ниво на населението. И тук обаче България

¹ Разходите за възнаграждения на персонала са 8,2%, а за осигуровки – 2,6% в структурата на разходите на промишлените предприятия през 2006 г. (виж НСИ, Статистически справочник 2007 г., с.142). Делът на разходите за енергия и горива не е посочен отделно, но по наши оценки той е поне 2,5-3,0 пъти по-голям.

² За повече подробности виж "Догонващо икономическо развитие на България – стратегия и реалности",...с.277-279.

изостава от средните показатели на ЕС и от най-развитите страни в общността (виж таблица 40):

Таблица 40

Публични разходи за образование в ЕС и България

(% от БВП)

Региони и страни	2000	2001	2002	2003	2004
ЕС-27	..	4,97	5,07	5,17	5,09
ЕС-25	4,71	4,99	5,10	5,20	5,12
Дания	8,28	8,44	8,44	8,33	8,47
Норвегия	6,81	7,23	7,64	7,62	7,58
Швеция	7,31	7,24	7,59	7,47	7,35
Кипър	5,44	5,93	6,56	7,30	6,71
Финландия	6,08	6,04	6,21	6,41	6,43
Белгия	..	6,00	6,11	6,06	5,99
Швейцария	..	5,52	5,80	6,04	5,97
Словения	..	6,68	5,98	6,02	5,96
България	4,19	3,78	4,04	4,24	4,57

Източник: Интернет страница на Евростат

Страните, които правят най-големи публични разходи за образование, имат най-конкурентни икономики. И тук установяваме висока корелираност между разходите за образование и конкурентоспособността.

Типичен е примерът със скандинавските страни. Ако към публичните прибавим и разходите на частния сектор за образование и повишаване на квалификацията (каквито у нас почти няма или са минимални), изоставането на България е още по-очевидно. А като имаме предвид, че техните проценти се отнасят за 3-4-5 пъти по-голяма маса на БВП по паритетни стандарти, можем да си представим какви ресурси се заделят в тези страни за образованието на един човек. И колко много изоставаме от тях.

Държейки сметка за общата икономическа изостаналост на България и липсата на други съществени ресурси за икономическо развитие, би трябвало да е очевидно, че **будещето на нашата държава зависи в най-голяма степен от образованието и квалификацията на народа** и на работната сила. Това все още не се разбира от хората, които правят политиката на България. Приоритетността на образованието се декларира на думи от правителството, но не се прилага на практика.

2.2.8. Общи вътрешни разходи за научни изследвания

Казаното по-горе за образованието важи изцяло за научните изследвания. Световният опит потвърждава, че **най-успешни икономики са тези, които са полагали специални грижи за образованието и науката**. С развитието на науката се създа-

ва собствена база за производство на нови висококачествени продукти и за нови технологии. Това могат да си позволят големите и най-развитите средни по мащаби страни и в по-малка степен то важи за България. Нашата наука при добро развитие може да осигурява интелектуална база за 10-15-20% от икономическото и социалното ни развитие. Но това не е всичко.

Световният опит потвърждава, че **само страни с развита научна и внедрителска база са в състояние да усвояват, разпространяват и използват ефикасно вносните** технически, организационни, управленски, институционални и други **новости**. Страните без собствена научно-внедрителска база не могат да правят това и най-често похабяват внесените от чужбина новости.

Изводът е ясен – **няма икономически и социален прогрес без съвременна наука**. В по-конкретен план – няма конкурентна икономика без наука (виж таблица 41):

Таблица 41

Общи вътрешни разходи за научни изследвания в ЕС и България

(% от БВП)

Региони и страни	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ЕС-27	1,86	1,88	1,88	1,87	1,84	1,84
ЕС-25	1,87	1,88	1,89	1,88	1,85	1,85
ЕС-15	1,92	1,94	1,95	1,93	1,91	1,91
Швеция	..	4,25	..	3,95	..	3,86
Финландия	3,34	3,30	3,36	3,43	3,46	3,48
Швейцария	2,57	2,93	..
Германия	2,45	2,46	2,49	2,52	2,50	2,51
Дания	2,24	2,39	2,51	2,56	2,48	2,44
Австрия	1,91	2,04	2,12	2,21	2,23	2,36
Франция	2,15	2,20	2,23	2,17	2,14	2,13
България	0,52	0,47	0,49	0,50	0,51	0,50

Източник: Интернет страница на Евростат

България има четири пъти по-малки относителни разходи за научни изследвания от средните за ЕС. В сравнение с някои скандинавски страни нашите относителни разходи са 7-8 пъти по-малки. Ако към това прибавим, че техният БВП по паритетни стандарти е 4-5-6 пъти по-голям се оказва, че нашите разходи за наука като номинален размер са 15-20 пъти по-малки от средните в ЕС и 30-35 пъти по-малки от тези в скандинавските страни.

И тук установяваме **висока корелация между разходите за научни изследвания и конкурентоспособността на икономиката**. Страните, които се грижат повече за развитие на науката, имат най-високо конкурентни икономики.

Свързана с горното е **подготовката на млади учени** в страните от ЕС. През 2005 г. средно за ЕС са подготвяни 13,4 човека на 1000 души от населението на възраст между 20 и 29 години. В Ирландия те са били 24,5 човека, във Франция -

22,5, в Литва – 18,9, във Великобритания – 18,4, в Дания – 14,7, в Швеция – 14,4 и т. н¹. В България са били само 8,6 човека, част от които няколко години след това напускат страната и търсят по-добра реализация в чужбина.

И тук установяваме висока корелация между подготовката на млади учени и конкурентоспособността на икономиката.

2.2.9. Регистрирани патенти

Надежден показател за активна научно-изследователска и внедрителска дейност е броят на издадените патенти. Повечето от тях са основа за бъдещи нови технологии, продукти и други научно-технически постижения, водещи до по-висока конкурентоспособност на икономиката. Съзнателно не използваме данни за патентите, издадени от българската патентна служба. Приемаме, че критериите за издаване на патенти са по-високи в Европейската патентна служба и в Патентната служба на САЩ (виж таблици 42 и 43). Освен това, те са по-подходящи за международни сравнения на патентната активност.

Таблица 42

Представени документи за патенти в Европейската патентна служба

(брой на 1 млн. жители)

Региони и страни	2000	2001	2002	2003
ЕС-27	126.949	126.978	124.546	127.95
ЕС-25	135.309	135.199	132.548	136.114
ЕС-15	160.59	160.311	156.647	160.65
Швейцария	429.987	438.574	415.155	425.639
Германия	306.963	304.059	299.989	311.714
Финландия	350.784	347.36	309.09	305.603
Швеция	368.955	325.245	293.324	284.923
Холандия	246.297	280.07	246.15	244.308
Дания	224.464	223.64	219	235.815
България	2.8	3.549	4.35	4.306

Източник: Интернет страница на Евростат

Таблица 43

Издадени патенти от патентната служба на САЩ

(брой на 1 млн. жители)

Региони и страни	1997	1998	1999	2000
1	2	3	4	5
ЕС-27	58.274	59.749	51.582	49.198

¹ По данни от интернет страницата на Евростат.

Продължение

1	2	3	4	5
ЕС-25	62.209	63.741	61.399	52.459
ЕС-15	74.314	76.14	73.229	62.48
Япония	277.007	271.83	282.599	276.032
САЩ	325.639	333.795	320.538	274.706
Швейцария	212.626	195.869	196.613	174.942
Швеция	205.071	187.902	180.38	132.239
Германия	140.307	149.098	142.703	127.91
Финландия	170.673	176.953	171.039	118.757
Канада	116.875	127.345	116.487	104.794
Холандия	91.851	87.518	86.04	82.365
Дания	87.077	90.218	85.65	71.593
Австрия	71.624	72.449	72.904	69.496
Франция	71.863	72.25	68.984	53.451
Великобритания	63.443	68.261	64.716	51.887
България	0.504	0.744	1.08	0.512

Източник: Интернет страница на Евростат

Анализът на информацията от двете таблици позволява да се направят **два важни извода: Първо, патентната активност в България** с международно признание **изостава на “светлинни години”** от тази в другите страни членки на ЕС. Издадените патенти от патентната служба на САЩ на български автори са 100 пъти по-малко, а подадените документи в Европейската патентна служба – 30 пъти по-малко от тези на средния автор от ЕС. Необходими са огромни усилия и много десетилетия докато постигнем “производство на патенти”, сравнимо с това в другите малки и средни европейски страни, особено скандинавските. **Второ, подреждането на страните по представени документи за патенти или утвърдени патенти е много тясно корелирано** с подреждането им по конкурентоспособност. Патентният потенциал на всяка страна е в основата на нейната конкурентоспособност и своеобразен неин изразител.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Липсата на достатъчно надежден обобщаващ показател за конкурентоспособност **се компенсира сполучливо със система от резултативни и факторни показатели**. Всеки от тях характеризира отделни аспекти на конкурентоспособността, а всички заедно дават задоволителна всеобхватна характеристика на нейното ниво и динамика. С помощта на тази система от показатели могат да се правят надеждни заключения за конкурентоспособността на съответните икономики.

Анализът на показателите за конкурентоспособност позволява да се направят **три най-важни извода:**

Първо, всички преки и косвени показатели потвърждават, че България е силно изостанала по конкурентоспособност. Дори повече, отколкото по общо икономическо развитие, измервано с БВП на човек от населението. Ние сме последни или между последните сред страните членки на ЕС по конкурентоспособност. По много показатели за конкурентоспособност сме изпреварени и от страните кандидати за ЕС, а по отделни показатели – и от някои слабо развити страни. Догонването на средните нива на ЕС и нивата на най-напредналите страни членки по конкурентоспособност вероятно ще отнеме повече време, отколкото догонването им по БВП на човек от населението.

Второ, факторните показатели за конкурентоспособност са еднопосочни както помежду си, така и с преките показатели за конкурентоспособност. Нещо повече, част от тях (използване на ИКТ, дял на високотехнологичните стоки в износа, енергоемкост на продукцията, разходи за научни изследвания, издадени патенти) са дори по-контрастни от преките показатели и подсказват за още по-голяма изостаналост на България по конкурентоспособност. Потвърждава се **висока корелираност между преките и косвените показатели.** Това пък дава основание да се заключи, че предложената система от резултативни и факторни показатели е сполучлив инструмент за анализ на нивото и динамиката на конкурентоспособността.

Трето, някои показатели потвърждават, че в България има бавно (в отделни случаи едва забележимо) повишение на конкурентоспособността. По други показатели (тези на Световния икономически форум, използване на ИКТ, внос на 1 лев БДС, импортноемкост на износа, дефицит в търговската и текущата сметка, брутен външен дълг, дял на високотехнологичните стоки в износа, енергоемкост на продукцията, регистрирани патенти) има стагнация и дори влошаване на конкурентоспособността. Това подсказва, че ще бъдат необходими десетилетия за относително догонване на средните показатели на ЕС по конкурентоспособност.

Българската статистика не дава достатъчна информация за посочените преки и косвени показатели за конкурентоспособност. Изчисляването на тези показатели, техният анализ и международни сравнения станаха възможни благодарение на статистически данни от Евростат, Европейската банка за възстановяване и развитие и други международни източници. Но дори и при тях в отделни случаи липсва информация за последните години – издадени патенти, разходи за научни изследвания, публични разходи за образование, енергоемкост на продукцията.

ДОГОНВАЩИЯТ ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА (Макроикономически поглед)

Резюме

Задача на настоящата разработка е да изследва догонващия икономически растеж и конкурентоспособността на българската икономика в началото на 21-то столетие. В първата част на изследването е доказано, че през 2001-2006 г. растежът на БВП е бил около 60% от възможния и необходимия темп. България е между най-бавно развиващите се икономики в ЦИЕ през годините на пазарната трансформация (1989-2006). Това не осигурява постигането на стратегическите цели на развитието към 2020 година. Прирастът на БВП през следващите десетилетия трябва да изпреварва 2,5-3,5 пъти очакваните по-високи темпове на ЕС. България се нуждае от догонващо, а не просто от ускорено развитие. Защото всяко догонващо развитие е ускорено, но не всяко ускорено развитие е догонващо.

Във втората част е предложена система от показатели за конкурентоспособността на икономиката. Препоръчани са 14 резултативни (преки) и 9 факторни (косвени) показатели за конкурентоспособност. Всички показатели потвърждават, че България е последна или между последните сред страните членки на ЕС по конкурентоспособност. Потвърждава се висока корелираност между преките и косвените показатели. По отделни показатели България има бавно подобрение, но повечето подсказват за стагнация на конкурентоспособността. Ще бъдат необходими десетилетия за догонване на средните показатели на ЕС по конкурентоспособност, дори повече, отколкото за догонването по общо икономическо развитие, измервано с БВП на човек от населението.

OUTPACING ECONOMIC GROWTH AND THE COMPETITIVENESS OF THE BULGARIAN ECONOMY (Macroeconomic Perspective)

Summary

The objective of the study is to examine the outpacing economic growth and the competitiveness of the Bulgarian economy in the beginning of the 21st century. The first part of the study proves that in 2001-2006 the growth of GDP approximated 60% of the possible and necessary rate. In the years of the market transformation (1989-2006) Bulgaria was one of the slowest developing economies in CEE and this fact is unlikely to ensure its meeting the strategic goals of development by 2020. The GDP growth in the next decades should exceed by 2,5 -3.5 times the anticipated high rates of growth of the EU. Bulgaria needs not only an accelerated development but an outpacing development since any type of outpacing development is accelerated but not every type of accelerated development means outpacing.

The second part of the study puts forward a system of economic competitiveness indexes. 14 result-oriented (direct) and 9 factor-oriented (indirect) indexes are recommended. All of them confirm that Bulgaria is the least or one of the least competitive economies among the EU member countries. The findings also bear out a high correlation ratio between the direct and the indirect indicators. Some indexes have marked a slow improvement but most of them suggest stagnation of competitiveness. Decades will be needed to catch up with average competitiveness indexes in the EU, which is an even higher figure compared to what is needed to catch up with the overall economic growth measured by GDP per person.